

XV. YÜZYILDA BİR KUZEY ORTA ANADOLU NAHİYESİ: MECİTÖZÜ *

A North Central Anatolian Subdistrict in XV Century: Mecitözü

Ein nordzentralanatolischer Bezirk im XV. Jahrhundert: Mecitözü

Murat ALANDAĞLI **

ÖZ

Bugün Çorum'a bağlı bir ilçe olan Mecitözü, Kuzey Orta Anadolu bölgesinde yer almaktadır. Mecitözü'nün de içinde bulunduğu bölge, tarihsel olarak Hitit, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı medeniyetlerine ev sahipliği yapmıştır. Kayseri, Sivas, Tokat ve Samsun yolu güzergâhında yer alması, bölgeyi cazibe merkezi haline getirmiştir. Bölgenin bu durumu Türklerin Anadolu'ya gelişleri sırasında da etkisini hissettirir. Nitekim XI. yüzyıldan itibaren Mecitözü'nde etkin bir konar-göçer Türkmen akınına rastlanır. Bu konar-göçer Türkmen unsurlarının iskânı bazı zaviyelerin de kurulmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle Balım Sultan, Elvan Çelebi, Şeyh Kutluca ve İlyas köylerinde zaviyeler kurulmuş, zamanla geliştirilmiştir. Bu zaviyelerden bazılarının Bektaşiler tarafından kurulduğu bilinmektedir. Haklarında ilk bilgilere tahrir defterlerinde eriştiğimiz bu zaviyeler, malî ve idarî bakımdan Osmanlı İmparatorluğu'nun sonlarına kadar varlığını devam ettirmiştir.

* Bu çalışma Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalında 2021 yılında tamamlamış olduğum “Rum Vilayetinde Yerleşim Düzeninde Değişmeler: Alaca, Mecitözü ve Almus Örneklerinde Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması 1455-1839” isimli doktora çalışmama dayanmaktadır. Bu vesileyle tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Mehmet Öze çok teşekkür ederim.

** Dr. Öğr. Gör. Hakkâri Üniversitesi, muratalandagli@hakkari.edu.tr,
ORCID: 0000-0001-5136-4910.

Mecitözü havalisine ait arşivlerde tespit edebildiğimiz ilk tahrir defteri 1482 tarihlidir. Bu defterde her ne kadar nahiyenin bazı köyleri ile malikâne-divâni hisseleri yer almaktaysa da mufassal mahiyette bilgiler bulunmamaktadır. Bölgeye ait bu mahiyette bir kaynağın ancak üç yıl sonra yani 1485 yılında hazırlandığı anlaşılmaktadır. Çalışmada bahsedilen defterlerden hareketle XV. yüzyılda Mecitözü havalisinin malî, idarî, askerî ve sosyo-kültürel boyutlarıyla ortaya konulması amaçlanmaktadır. Ayrıca pek çoğunun Bektaşiler tarafından kurulduğunu bildiğimiz zaviyeler hakkında da defterde bazı önemli bilgilere temas edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun iskân faaliyetlerinde önemli bir rol oynayan zaviyeleri Mecitözü özelinde ele almak ve zaviyelerin bölgenin iskânına ne denli katkı sunduğunu ortaya koymak oldukça önemli bir konudur. Ezcümle çalışmada ilk olarak Mecitözü'nün nüfus ve iskân yapısı, bu duruma tekke ve zaviyelerin etkisi problematiği dahilinde XV. yüzyıldaki köy, mezra sayısı, buraların tekke ve zaviyelere olan konumu ve malî, kültürel ilişkileri, iskân ya da ziraat maksatlı ilk yurt edinme gayretleri, hayat iştigalleri ile nihayet üretim ve vergilendirme politikası gibi oldukça renkli sayfalarına temas edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Çorum, Mecitözü, 15. yüzyıl, Alevi, Bektaşî.

ABSTRACT

Mecitozu, today a district of Corum, is located in the North Central Anatolia. The region, that include Mecitozu, has been home to Hittite, Roman, Byzantine, Seljuk and Ottoman civilization throughout history. Being on the route to Kayseri, Sivas, Tokat and Samsun, the region became a centre of attraction. This position of the region shows its effect during the arrival of Turks to Anatolia. Therefore, an effective exodus of nomadic Turkmens to Mecitozu had occurred since the XI century. The settling of these nomadic Turkmens has paved the way for the establishment of some zawiya. They were established and developed over time particularly in the villages of Balim Sultan, Elvan Celebi, Sheikh Kutluca and Ilyas. Some of these zawiya were founded by Bektashi order. These zawiya, about which we obtained the first information from the cadastral record books, continued to exist in financial and administrative terms until the dissolution of the Ottoman Empire.

The first cadastral record book, that we were able to detect in the archives of the Mecitozu region, is dated 1482. Although this record book contains information about some villages and the land tax shares of the subdistrict, there are no detailed information. It seems that a source of this nature was prepared only three years later, in 1485. With reference to the record books mentioned in the study, we aim to present the Mecitozu region with its financial, administrative and socio-cultural dimensions in the XV century. Besides, we found some important information in the record books about zawiya, many of which were established by Bektashi order. It is a very important matter to discuss the zawiya that played an important role in the resettlement policy of the Ottoman Empire, in the case of Mecitozu, and to reveal how much the zawiya have contributed to the settlement of the region. Briefly, in the paper, we will touch on the very colourful pages of Mecitozu, such as its population and settlement structure, the number of villages and hamlets in the XV century within the problem of the effect of tekkes and zawiya to this situation, their places toward tekkes and zawiya and their financial, cultural relations, the first efforts to acquire a home for settlement or agricultural purposes, life occupations, manufacturing and tax policy.

Keywords: Corum, Mecitozu, 15th century, Alevi, Bektashi.

ZUSAMMENFASSUNG

Mecitözü, heute ein Landkreis in der Provinz Çorum, liegt in der Region Nordzentralanatolien. In der Vergangenheit beherbergte die Gegend um Mecitözü verschiedene Zivilisationen, darunter die Hethiter, die Römer, die Byzantiner, die Seldschuken und die Osmanen. Durch ihre Lage an der Route von Kayseri über Sivas und Tokat nach Samsun war die Region seit jeher ein Anziehungspunkt. Dies machte sich auch bei der Ankunft der Türken in Anatolien bemerkbar. Ab dem 11. Jahrhundert ist in Mecitözü ein reger Zustrom von nomadischen Turkmenen zu verzeichnen. Nachdem nomadische Turkmenen in der Gegend ansiedelten, entstanden verschiedene religiöse Rückzugsorte (*zaviye*). Insbesondere in den Dörfern Balm Sultan, Elvan Çelebi, Şeyh Kutluca und İlyas wurden *zaviyes* gegründet, die im Laufe der Zeit weiterentwickelt wurden. Einige dieser *zaviyes* wurden von Bektaschiten gegründet. Informationen über diese *zaviyes* sind hauptsächlich in den Katasterbüchern zu finden. Finanziell und administrativ betrachtet, existierten sie bis zum Ende des Osmanischen Reiches fort.

Das erste Katasterbuch, das sich in den Archiven von Mecitözü finden lässt, stammt aus dem Jahr 1482. Obwohl in diesem Buch einige Dörfer des Bezirks und die Aufteilung zwischen privatem und staatlichem Besitz aufgeführt sind, enthält es ansonsten keine detaillierten Informationen. Es scheint, dass solche Informationen für die Region erst drei Jahre später, nämlich 1485, erstellt wurden. Auf der Grundlage der erwähnten Katasterbücher, soll der Bezirk Mecitözü im Rahmen dieser Studie in seinen finanziellen, administrativen, militärischen und soziokulturellen Facetten zur Zeit des 15. Jahrhunderts nachgezeichnet werden. Darüber hinaus wird auf einige wichtige Informationen eingegangen, die die Katasterbücher in Bezug auf die *zaviyes* enthalten, die mehrheitlich von Bektaschiten gegründet wurden. Die *zaviyes* spielten eine wichtige Rolle während der Siedlungsprozesse im Osmanischen Reich. Am Beispiel von Mecitözü aufzuzeigen, wie sehr die *zaviyes* zur Besiedlung der Region beitrugen, ist daher ein wichtiges Unterfangen. Diese Studie befasst sich zunächst mit der Bevölkerungs- und Siedlungsstruktur von Mecitözü und geht dabei im Zusammenhang mit der Frage, welchen Einfluss die *tekkes* und *zaviyes* auf diese hatten, auf weitere Aspekte ein. So soll beispielsweise geklärt werden, wie viele Dörfer und Weiler es im 15. Jahrhundert gab und in was für einer Lage und in welcherlei finanziellen und kulturellen Beziehungen sich diese zu den *tekkes* und *zaviyes* befanden. Die Studie thematisiert weiterhin die ersten Versuche – ob sie nun aus siedlungstechnischen oder landwirtschaftlichen Motiven heraus unternommen wurden –, in der Gegend heimisch zu werden. Es wird zudem der Frage nachgegangen, womit die Menschen zu jener Zeit primär beschäftigt waren, und schließlich werden auch die Themen Produktion und Steuerpolitik gestreift.

Schlüsselwörter: Çorum, Mecitözü, 15. Jahrhundert, Alevi, Bektaşî.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğunun işlek yol güzergâhları ve liman kentlerinin XV. yüzyıl ve sonrasına dair oldukça iç acıcı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar sayesinde buralarda Osmanlı idaresinin kurulması, gelişmesi ile iskân ve nüfusun değişimini öğrenmekteyiz. Fakat bu tür çalışmalar sadece idarî, ticarî ve siyâsî yönü ağır basan mahallerle sınırlı olmamalıdır. İmparatorluğun hâkim olduğu bölgelerdeki her idarî birim aslında tarihine dair bu derece bir aydınlanmayı hak etmektedir. Nitekim bu sayede onların dünlerine dair perde aralanmış olacaktır. Bu bakış açısıyla Kuzey Orta Anadolu'nun küçük bir nahiyesi olarak tesadüf ettiğimiz Mecitözü'nün XV. yüzyıl dünyası ele alınmıştır. Bu dönemin seçilmesi de önemlidir. Nitekim bölgenin Osmanlı kaynaklarında tespit edilebilen ilk zaman dilimi XV. yüzyıldır. Haliyle bu dönem kayıtları, bölgede Osmanlı idaresinin kurulması ile zamanla oluşan değişim ve dönüşüme dair canlı örnekler barındırmaktadır. Mecitözü özelinde kaynakların sergilediği bu örnekleri ortaya koyabilmek çalışmanın esasını oluşturmaktadır. Bu örneklerle dair izlenimlere geçmezden evvel kısaca bölgenin adı, idarî geçmişi, iklim ve beşerî yapısı ile iskânına dair izahın verilmesi yerinde olacaktır. Akabinde Mecitözü'nün XV. yüzyıldaki idarî yapısı, nüfusu, ekonomik hayatına dair teferruatlı bilgilerin belirli bir disiplin çerçevesinde ortaya konulması amaçlanmaktadır.

XVI. yüzyıl tahrirlerinde genellikle Sivas'a bağlı olan Mecitözü'nün XIX. yüzyıla gelindiğinde idarî bakımından değişimi tetikleyecek bazı gelişmelere maruz kaldığı anlaşılmaktadır. İlk olarak bürokratik ve idarî işlerin yürütülmesinde Sivas ve Amasya'ya bağlı olmaktansa, coğrafi olarak çok daha yakın Çorum'a bağlanma isteği ön plana çıkmıştır (DH. MKT. 369/17, T. 04.Za.1312; BEO. 1472/110340, T. 16.Z.1317). İmparatorluk idaresinin olası malî hesap karmaşası endişesi ile Çorum-Mecitözü bağlantı yolunun henüz tamamlanmamış olması bu isteği askıda bırakır (DH. TMIK. S.39/33, T.25.R.1320; DH. MB. HPS. 107/3, T.29.C.1336). Ayrıca Kayseri-Yozgat-Samsun güzergâhında malî kazanımlarını sürdürmek isteyen Amasya'daki nüfuzlu kişilerin de böyle bir değişime sıcak baktıkları söylenemez (DH. İD.3/35, T.19.R.1329; DH. İD.3/35,T.19.R.1329). Fakat Mecitözü halkının uğraşları neticesinde Varay nahiyesi hariç tutularak bölge Çorum'a bağlanmıştır (DH. İD.212/4, T.04.Ra.1333).

Çorum'un kendine has özellikleriyle ön plana çıkan bir ilçesi olarak Mecitözü, hafif dalgalı ve geniş platoların yer aldığı bir arazi yapısına sahiptir (Arınç, 2006: 277). Denizden yüksekliği yaklaşık 750m olan ilçenin kuzey ve güney yönünde seyreden

yükseltileri bulunmaktadır (Koçak, 2015: 161). Orta Karadeniz dağları ile İç Anadolu platosunun adeta kesişiminde yer alan Mecitözü, aynı zamanda Kızılırmak ile Yeşilirmak nehirlerinin de arasında bulunmaktadır (Yücel, 1953: 1). Darkot'un iklim özellikleri bağlamında temas ettiği sıcaklık göstergelerinin iskân ve yerleşime etkisini, Mecitözü özelinde görmek mümkündür (1943: 30). Öyle ki Karadeniz kaynaklı geçişken hava hareketleri bölgede sıcaklık değerlerinin sıfırın altına düşmesini önler. Diğer taraftan özellikle yazları İç Anadolu platosundan seyreden hava akımları ise sıcaklığı artırır. Bölgeye özgü iklim şartları, güneydoğuya doğru akarak Yeşilirmak ile birleşen Çorum ve Efennik/Efendik Çayları gibi bölgedeki ender su kaynaklarının da en önemli bir belirleyicisidir.

Tarihsel olarak Eukhaita (Texier, 2002: 478), Theodropolis, Hacıköy ve Avkathacı (Tuğlacı, 1985: 373) şeklinde isimlendirilmiş olan Mecitözü, XVI. yüzyılda Çorumlu, Hüseyinâbâb, Kuştaş, Geldiklanâbâd, Zile ve Hacıköy ile komşudur (Hüsameddin, 1986: 318; 387 *Numaralı Mubâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri* 1997: 221-224). Bölgenin isminin XVIII. yüzyılda nüfuzlu bir kişi olarak ön plana çıkan "*Avkathacı-şâde el-Hac Ali Ağâ*"dan geldiği düşünülmektedir. Nitekim ona atfen bölgenin isminin "*Hacıköy*" olması düşünülmüşse de Amasya'ya bağlı "*Gümüşhacıköy*" ile karışmaması için "*Avkathacı*" çok daha uygun görülmüştür. Özellikle aile mensuplarından "*Ali Ağâ'nın oğlu Mustafa*" dönemindeki eğitim, imar ve kültür alanındaki uğraşlar, Mecitözü'nün köyden kasabaya sonrasında kazaya geçişini sağlamıştır (Hüsameddin, 1986: 318, 319). Tarihsel olarak oldukça köklü bir iskân geçmişine sahip olan Mecitözü'nde Hitit, Pers, Roma ve Bizans dönemine ait antik bulgular elde edilmiştir (Zaman ve Belgelerde, 2013: 220; Hürriyet, 2008). Osmanlı dönemine ait ilk kayıtlar ise Âşık Paşazâde'nin kaleminden dökülür. O, Kara Yönlük oğlu "*Rum'a gelip Elvan Çelebi Tekkesi kondu*" şeklindeki izahla, Elvan Çelebi Tekkesi'nin bulunduğu Mecitözü'nü "*Vilâyet-i Rûm*"a bağlı olarak tarif eder (Gökbilgin, 1965: 51).

XI. yüzyılda Anadolu'yu etkileyen Türkmen göçünden Mecitözü de nasibi almış ve çok geçmeden Kayı ile Bayındır boylarının uğrak yeri hâline gelmiştir (Erkoç, 2001: 112). Danişmendliler döneminde bölge, Anadolu kadısı olan "*Abdülmecîd-i Herevi*"nin malikânesi olmuştur. Bu durum aslında bölgenin isimlendirilmesinde önemli bir yere sahiptir. Öyle ki Anadolu kadısı Abdülmecîd-i Herevi'nin isminden dolayı 1136 tarihinden itibaren bölge "*Mecid-özü*" şeklinde isimlendirilmiştir (Hüsameddin, 1986: 318). Mecitözü'nün büyük köylerinden biri olan Bayındır'ın, Bayındır aşiretinden "*Baba İhyâs-ı Horasânî*"nin Amasya'da nüfuzunu kaybedince gelip yerleştiği yer olduğu

bilinmektedir. Balım Sultan olarak bilinen “eş-Şeyb Şehâbeddin Bâli Baba”nın dönemin Mecitözü Emiri “*Cibril-ğâde el-hâc Turkad Bey*” tarafından H.836 (M. 1432) yılında kaza yakınlarında yaptırılmış bir tekke ve türbesi bulunmaktadır. Yine Baba Zünnün İsyanı ile ön plana çıkmış “*Zünnün-ı Mısrî*”nin de burada ziyaretgâhı vardır (Hüsameddin, 1986: 318-320). Ülkemizin pek çok bölgesinde olduğu gibi Mecitözü özelinde de Türk boy, oymak ve aşiret ismini taşıyan köyler bulunmaktadır (Köseoğlu, 2009: 1474, 1475, 1478). XVIII. yüzyılda ise Osmanlı İmparatorluğu’nun iskân siyasetinin bir sonucu olarak Mecitözü’nde ekrad taifesi görünmeye başlamıştır. Nitekim genellikle asayiş bozan olaylarıyla ön plana çıkan Maraş, Çukurova ile Kırşehir dolaylarını yurt edinmiş Döşlü, Selmanlı (C. DH.228/11385-1, T.29.02.1173; C. DH.86/4296, T.20.01.1173) ve Çemişgezek havalisindeki Milli ile Kavli/Kavilli aşiretleri Mecitözü ile ilgili belgelerde zikredilmektedir (A. DVNS. AHK.SS.d.8, 57/1, T. Ramazan 1173; Alandağlı, 2021: 329).

Mecitözü’nde iskânın tarihsel derinliğini ortaya koyan üç iskân birimine dair kısa bir izahın verilmesi uygun olacaktır. Bu kapsamda ilk olarak Elvan Çelebi köyü ön plana çıkmaktadır. Çorum-Amasya yolu üzerinde bulunan Elvan Çelebi’nin her ne kadar eski adının “*Kavaklı*” olduğu söylene de kayıtlarda bu durum teyit edilememiştir (Köseoğlu, 2009: 1375). Elvan Çelebi Tekke’sine ait kalıntıların tetkiki, buranın iskân geçmişini çok daha eskilere götürmektedir. Tekke çevresindeki bazı yontma taşlar, İlk Çağ’a kadar giden bir yerleşmeyi işaret eder. Tekkenin Bizans döneminde ise oldukça önemli bir Hristiyan ziyaretgâh olan “*Eukbaita*” olduğu düşünülmektedir. İnanişâ göre “*Theodoros*” isimli bir Aziz, IV. yüzyıl başlarında ölmüş, bir süre sonra “*Eusebia*” isimli bir kadın ona ait kutsal kalıntıları bu bölgeye getirmiştir. Civarda V. yüzyılda kurulmuş bir manastıra rastlanması bu düşünceyi doğrulayacak bir ipucudur. Ayrıca o zamana kadar küçük bir köy görüntüsü veren “*Eukbaita*”, manastırın kurulmasıyla oldukça büyümüş ve bir piskoposluk olarak Amasya’ya bağlanmıştır (Eyice, 1969: 230,231). Diğer taraftan Elvan Çelebi, Anadolu’daki zaviye kökenli yerleşimlerin ilk örneklerinden de biridir (Barkan, 1940: 67-69). Garipnâme’nin yazarı Âşık Paşa’nın çocuklarından olan Elvan Çelebi (Kut, 1991:1-3), aslında 1239-1240 yıllarında Anadolu’da özellikle Amasya, Sivas ve Tokat havalisini etkilemiş dinî-tasavvufî bir hareket olarak görülen Babailer isyanının öncüsü Baba İlyas’ın torunlarından (Eyice 1969: 219; 1995: 65-67; Ocak,1979: 91,92; 1995: 63, 64). Köseoğlu, şeceresini “*Baba İlyas’ın oğlu Mublis, onun oğlu Ali ki Şeyb Âşık Paşa’da derler ve onun oğlu da Elvan Çelebi*” şeklinde sıralar (2009: 1406). Tam olarak bilinmese de Kırşehir’de doğduğu ve kendisine temlik edilen Mecitözü bölgesine geldiği düşünülmektedir. Temel maksadı

ise elbette Hristiyanlara ait bir taşra ziyaretgâhının işlevini, dönem Anadolu'sunun inanç ve kültürel yapısına göre değiştirmektir. Bu yapılırken de bölgenin şenlendirilmesi esası elbette göz önüne alınmıştır (Bakırer, 2015: 66). Dolayısıyla Elvan Çelebi'nin, bölgedeki manastırı zamanla zaviyeye dönüştürdüğü düşünülmektedir (Eyice, 1995: 66). Belki de 1555 yılında Kanuni ile görüşmek amacıyla Amasya'ya giderken Tekke'ye uğramış ve krokisini çizmiş H. Dernschwam'un kafasını karıştıran da Elvan Çelebi'nin bu husustaki maharetidir. Nitekim Dernschwam, ahşap bir mescidi ele alarak yapının Türk mü, Hristiyan mı olduğunu tam olarak anlayamadığını belirtmiştir (Eyice, 1995: 65; 1969: 213). Özellikle yapısal olarak ön plana çıkan tekke üzerindeki bu çelişkinin XV. yüzyılda ortadan kalktığını söyleyebiliriz. Nitekim “*Şebeş li Georg*”un dizelerinden Elvan Çelebi Tekkesinin bu dönemde Hacı Bektaş ve Seyyid Gazi gibi önemli bir ziyaretgâh olduğunu görmekteyiz (Eyice, 1969: 212). Fakat ünlü Osmanlı seyyahı Evliya Çelebi'nin eserinde tekke ile ilgili teferruatlı bilgiye tesadüf edilmemesi oldukça şaşırtıcıdır. Güzergâhındaki müstesna kişi, cemaat, şehir ve köyleri resmetmekten haz duyan seyyahın eserindeki bu eksikliğinin nedeni, onun Erzurum-Van ve İstanbul seyahatlerinde daha işlek olan kuzey yolunu tercih etmiş olması olabilir. Onun, Osmancık Koyun Baba Tekkesi hakkında teferruatlı bilgiler vermesi bu ihtimali kuvvetlendirmektedir (Evliya Çelebi, 2006: 212, 213).

Elvan Çelebi Tekkesi havalisinde nüfus ve iskânın oluşumu ile gelişiminin izleri olarak görülebilecek ören yerleri de bulunmaktadır. Sağmaca Çayı havzasında yer olan Bulancık'ta yapılan kazı çalışmalarında çeşitli çanak ve çömlek parçaları ele geçirilmiştir. Bu türden bir başka örneğe Hacılaragzı olarak isimlendirilen mevkide rastlanılmaktadır. Ulupınar mevkiinin batısında bulunan bu yer, H.855 (M.1451) yılına ait vesikaya göre aslında o dönemde bir köydür. Fakat her ne olmuştursa köy vasfını yitirip hâlî harâp olmuştur. Benzer durum Ulupınar için de geçerlidir. Öyle ki XV. yüzyılda köy olan Ulupınar'ın izleri XVI. yüzyılda kaybolmuştur. Bu durumun Anadolu'yu kasıp kavuran, “*terk-i diyarlar*” ile “*harâb*” mahallerin oluşmasına yol açan Celali isyanlarının bir sonucu olabileceği düşünülebilir. (Alandağlı, 2021: 395 vd). Celali hışmı ya da herhangi bir baskın sırasında tekke mensuplarının kendilerini gizledikleri bir mahal olan Mürüddepe bu yönüyle doğal bir savunma ve korunma alanı vazifesi görmüştür (Köseoğlu, 2009: 1376).

Mecitözü bölgesindeki iskânın tarihsel derinliğine ışık tutacak olan köylerden biri de Kuduzlar'dır. Köyün adı köken olarak H.647 (M. 1275-76) yılına ait bir vakfiyeye dayanmaktadır. “*Kunduzoğlu Emir Celaleddin Mahallem bin-i Mehmed*” isimli bu vakfiyede

geçen Mehmet'in dönemin Amasya hâkimi olduğu düşünölmektedir. Mahallem ise dönemin Havza Emiri "Kunduz Beyoğlu Şemseddin Mehmed"ın oğrudur. Şemseddin Mehmet ise H.637 (1239/40)'de Amasya, Çorum ve Tokat'ta bulunan müritleriyle birlikte Babaîler isyanına katılmış ve şehit olmuştur. Çorum havalisinde Mahallem ve dedesinin maddî ve manevî etkileri nedeniyle kimi köylere "Kunduzhan, Kunduzlar ve Kuduzlar" isminin verildiği anlaşılmaktadır (Köseoğlu, 2009: 4001).

Tanun-özü (Danun-özü) köyü ise halk arasında Danın (Ören yeri) olarak bilinmektedir. Köyün de içerisinde yer aldığı bu sahaya genellikle Danınözü Kazası denilmiştir. Fakat anlaşılan o ki bölgedeki savaş iklimi, Danınözü'nün bir harabeye dönüşmesi ve onun 400 metre kuzeyinde Zennun köyünün kurulmasını tetiklemiştir. Köy sınırlarında "Çorumlu Veli Paşa Sülalesi" tarafından tamir ve imar edilmiş Zennun'un olduğu düşünölen bir mezarı bulunmaktadır. Köyün adını, H. 916 (M.1510-11)'da bölgede Şia hareketi başlatan Zennunu Mısır'den aldığı düşünölmektedir. Zennunnâme'de sülalesi "Zennun Şah bin-i Emir Halil bin-i Emir Kubadül Cefari" şeklinde ifade edilen Zennun, Cafarlı aşiretindedir. Hüseyin Hüsameddin Danın/ Zennun köyü ile Elvan Çelebi'yi bir olarak görmüş ve Elvan Çelebi'nin Danın'da H.753 (M.1352-53)'te cami, imarethane, hamam ve türbe yaptırdığını yazmıştır (Hüsameddin, 1985: 321). Zennun köyünün çevresinde de birçok ören ve höyük bulunmaktadır (Köseoğlu, 2009: 399-401).

Roma İmparatoru Anastasius'un Avkat köyündeki kitabesinde "Tanrının ilahi takdiri ile dünyaya hükmeden dindar imparator Anastasius bu kutsal yerde bir şehir yaptı... o dindarlığın bir karşılığı olarak değerli bir bediyeyi tanrıya sundu, öyle ki fakir iyi yiyip içmişti. Üçlü birlik onu korudu ve krallığında zafer kazanmasını sağladı" yazmaktadır. Ondan çok daha sonra Osmanlı hükümdarı II. Abdülhamid (1876-1909) dönemine tarihlendirilen "Mecitözü Daire-i Askerisi"ndeki kitabe gözümüze ilişir. Bu kitabede "Bu bölge halkının Allah feyzini arttırsın. Çünkü bu kışlanın yapımına gayret ettiler. Cömert Abdülhamid Han sayesinde... Asayişin sağlanmasıyla sulb mekân oldu. Bu yeni zafer ve yardım yeri cihad ehlinin meskeni" şeklinde bir izah bulunur (Zaman ve Belgelerde Mecitözü, 2013: 220, 226). Her iki kitabe bölgedeki nüfus ve iskânın derinliğine farklı bir nazarla bakmamızı sağlamaktadır. Her ne kadar birbirinden çok uzak dönemlerde kayda alınmışlarsa da muhtevaları ve maksatları aslında aynıdır. Bölgede "huzuru ve sükûneti sağlamak", "yaradan aşkına hizmet etmek", şeklinde özetleyebileceğimiz bu benzerlik, çok uzak uçlardaki iki medeniyeti nüfus ve iskânın amacı noktasında sergiledikleri gayretler bakımından aslında birbirine yaklaştırmaktadır. Bireysel manada düşünöldüğünde ise

insanoğlunun ebet-müddet değil de sırasıyla belli bir bölgeyi yurt tuttuğunu ortaya koymaktadır. O halde Mecitözü bu maksatlı bir eylemin gerçekleştiği sahalardan biridir. Elbette bu konuda çok eski dönemlere ait düzenli bilgilere erişmemiz güç. Fakat en azından Osmanlı idaresinin kurulduğu döneme ait ilk kaynakların tetkiki oldukça önemlidir. Bu nedenle iskân ve nüfusa dair uzun erimli uğraşlar kadar belli bir kesit veya dönemi esas alan çalışmalar da gereklidir. Hele hele bu kesit Osmanlı idaresinin bölgede kurulması ve inkişafına dair ilk evre kaynaklarını barındırıyor ise çok daha önemlidir. Osmanlı öncesi “*eski*” idarî, malî ve sosyo-kültürel yapı ile bunun değişimi ile oluşan “*yeni*” ikilemi ancak bu sayede görülebilir. Kuzey Orta Anadolu’nun kendine has dünyasında dün ve bugün birikimleriyle var olan Mecitözü’nün ilk dönem tahrirlerinin ele alınmasının nedeni de budur.

Nahiyein İdarî Yapısı

Rum vilayetine ait H.859 (M.1455) yılı tahririnde özellikle Zile ve Turhal başta olmak üzere diğer bazı kaza kayıtlarında Mecitözü’ne dair bilgilere tesadüf edilememiştir (BOA.TTd.2). Bu tahrir defteri dışında bölgeye ait hâlihazırda tespit edebildiğimiz en eski kayıtlar, tahrirden ziyade birkaç satış akdine aittir. Bu satış işlemlerinden biri 1468-69 diğeri ise 1481-82 yılında yapılmıştır. Satış işlemi ele aldığımız defterlerdeki kayıtlarda yer yer bizim de tesadüf ettiğimiz Gülrüh Hatun ile katip Muhyettin arasında gerçekleşmiştir (BOA.AE.SMMd.II.1/36 ve AE.SMMd.II.1/35). Mecitözü’nün Aştağul ile birlikte bir nahiye olarak yer aldığı kayıtlara ise 1482 yılı tahririnde rastlamaktayız. Bu defter Rum vilayetinin nüfus ve hâsılları ile tımarlarına dair önemli bilgiler içermektedir (BOA. TTd. 15) Defterde Kuduzlar ve Çanşa köyleri örneğinde tesadüf edilen “*defter-i Umûr Bey*” ibaresi oldukça önemlidir. Nitekim bu defter II. Mehmet’in ikinci hükümdarlık dönemine (1451-1481) 1455 ait Rum Vilayeti tahriri emini Umur Bey ve kâtip Mustafa marifetiyle hazırlanmıştır (Cook, 1972: 51) Haliyle deftere yapılan atıflar Mecitözü’ndeki bazı yerleşim birimlerinin çok daha eskilere dayandığını ortaya koymaktadır (BOA. 19: 232, 234). 1482 yılı tahririnde Mecitözü’nün Aştağul ve Kızılkünbed ile birlikte gruplandırılmış tımar, zeamet ve malikânelerine ait kimi bilgilere ulaşılmaktadır. Bu durum nahiyein idarî bakımdan tarihsel oluşumuna dair kimi ipuçları barındırmaktadır. Malikâne ve tımar hisselerinden hareketle Mecitözü’nün Yozgat-Tokat hattının Alandağ eteklerinden Geldigelen ovasına uzanan bölümde yer alan Kızılkünbed ile Hititlerin Amasya’dan Alaca’ya kadar uzanan sefer yolu güzergâhında önemli bir karakol görevi gören Şapınova (Ortaköy) mıntıkasına yakın Aştağul nahiyesindeki bazı köyleri

kapsayan idarî bir ünite olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki Aştağul kimi kaynaklara göre Mecitözü kazasının merkez köyüdür (Zaman ve Belgelerle Mecitözü, 2013: 2) Yukarıda belirtildiği üzere Elvan Çelebi, erken dönem zaviye ve etrafında yerleşme biçim bakımından Mecitözü için oldukça önemli bir örnek hüviyetindeydi. Yöreye ait tesadüf ettiğimiz ilk tahrir defteri olması hasebiyle zaviyenin mali durumu hakkındaki rastladığımız bilgiler de oldukça önemlidir. Bu bakımdan Çorum, Mecitözü ve Geldiklan'a ait bazı köylerin malikâne gelirlerinin değışen oranlarda zaviyeye ayrıldığı anlaşılmaktadır. Tespitlerimize göre toplam dokuz köy ve bir mezra gelirleri Elvan Çelebi evladından olan ve mülkiyet üzere tasarruf eden zaviyedarlara ayrılmıştır. Toplam 4.376¹ akçelik bu gelir karşılığında Elvan Çelebi evlatlarından zaviyenin işletilmesi, fonksiyonun sürdürülmesi ve nispeti ölçüsünde eşkücü yetiştirmeleri istenmiştir (BOA. TTd. 15: 194).

Bölgeye ait çok daha teferruatlı bilgilere erişebileceğimiz mufassal tahrir defteri 1482 yılı mücmel defterinden üç yıl sonrasına aittir. H. Şevval 890 (M. Ekim-Kasım 1485) yılına ait bu defterde Mecitözü, Kızılkünbed ile birlikte tek nahiyeye olacak şekilde yer almaktadır. Bu arada neden müstakil bir nahiyeye ya da kaza olarak değil de Kızılkünbed ile birlikte yer aldığı anlaşılamamıştır. XV. yüzyıl tahrirlerinde genelde idarî bir birim olarak kazâ tabiri bulunmamaktadır. Kaza, ancak idarî bir birim olarak XVI. yüzyılda Osmanlı taşra yapılanmasının temelini oluşturan ünitedir. XV. yüzyılda liva, vilayet, nahiyeye ve divan'ın idarî birimler olarak ön plana çıktığını görmekteyiz (Gökçe, 2006: 236,237). Bu durum, zemet ya da seraskerliğin idarî birtakım işlerin yürütülmesi noktasında etkinliklerinin artması ile bağlantılı olabilir (Gökbilgin, 1965: 54) Öz, Canik havalisindeki kimi nahiyelerin XVI. yüzyıl defterlerinde kaza olarak yer aldıklarını tespit etmiştir. Dolayısıyla ilk dönem defterlerinde nahiyeye ve kaza birimlerinin aynı statüye haiz idarî ve malî üniteler olduklarını söylenebilir (1999: 31). 1485 yılı defterinin 221 ila 246 sayfaları arası "*Kızılkünbed ve Mecitözü*" nahiyelerine aittir. Bu günkü idarî yapı dikkate alındığında Kızılkünbed'in XV. yüzyılda Çorum, Amasya, Yozgat ve Tokat'ın Alaca, Göynücek, Sorkun ile Zile ilçelerini kapsadığı söylenebilir. Bu geniş alanda zamanla karşılaşmış olan bazı zorlukların idarî bir parçalanmayı tetiklediği ve bu nedenle Mecitözü'nün merkezinde yer aldığı idarî, ekonomik ve askerî temelli bir birimin oluşturulduğu düşünülebilir. Nitekim defterde nahiyenin ilk köy kaydı da bu bağlamda önemlidir. Öyle ki, "*Karye-i Devci tabi'i mezkeür, divanı tamam tumar-ı Musa Bey zaim-i Mecitözü*" şeklinde devam eden kayıt her

1 Bu rakam bizim hesaplamalarımıza göre 4.226 akçedir.

iki bölgenin de zaiminin aynı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bilgiden hareketle ilk olarak zaimleri bir olan iki bölgenin birleştirilerek tahririnin yapıldığı belirtilebilir. Bu durum takip edebildiğimiz kadarıyla 1519 yılı tahririne kadar devam edecektir (BOA. TTd.79: 332-356) Öyle ki I. Selim dönemi (1512-1520) tahrir defterinde Kızılkünbed ve Mecitözü ayrı birer nahiye olarak defterde yer almıştır. Bu defterde dikkatimizi çeken husus ise, 1485 yılı tahririnde bir nahiye olarak yazılmış Mecitözü ile Kızılkünbed'in idarî ve malî olarak Tokat'ın iki kazası dahilinde bulunmasıdır. Mecitözü Turhal'ın ve Kızılkünbed ise Zile'nin kayıtları içerisinde yer almaktadır (BOA. TTd. 79: 332). XV. yüzyıl kayıtlarındaki Mecitözü'nün bu idarî yapılanması, XVI. yüzyılda imparatorluk idaresinin Celaliler, kriz dönemi ve uzun süren savaşlar ile bozulan siyasî otoritenin yeniden tesisi ve kontrolü maksatlı adımları dahilinde müstakil bir kaza olma vasfına kavuştuğunu söyleyebiliriz (Gökçe, 2006: 265) 1485 yılı tahrir defterinde birlikte yazılmalarına rağmen iki nahiyenin köy ve mezralarını tespit etmek zor değildir. İdarî ve malî ünitelerin sonunda yer alan “*tabî-i Mecitözü*”, “*tabî-i Kızılkünbed*” şeklindeki ibareler bu hususta oldukça yol göstericidir. Nitekim defterin ilgili bölümündeki “*Deveci, Tankuş, Tatlar, Alan, Ayvalı, Çörti, Dona, Eymür, Gaziköy, Ihsu, Kayadibi ve Kazankaya*” köylerinin Kızılkünbed nahiyesine bağlı oldukları bu vesileyle anlaşılmıştır. Defterin ilgili bölümünde sıralanan köyler dışındaki iskân mahalleri ise Tablo I'de de görüldüğü üzere Mecitözü'ne aittir.

Tablo I'de de görüldüğü üzere 1485 yılı tahririne göre Mecitözü nahiyesinin 52 köyü ve 18 mezra kaydı bulunmaktadır. Bu köyler arasında Elvan Çelebi'nin yer almaması dikkatimizi celp etmiştir. Hakikaten Mecitözü nahiyesi merkezine oldukça yakın olmasına rağmen ilk tahrir kayıtlarında yer almamış olmasının nedeni anlaşılamamıştır. Köy XVI. yüzyıl tahrirlerinde Amasya'nın Geldiklanabad nahiyesi (TKG. KK.TTd. 26: 131/b) kayıtları arasında tespit edilmiştir. Elvan Çelebi Tekke köyü hususundaki muammayı, Osmanlı idarî ve malî yapılanmasının dönem itibarıyla gerçekleşmiş bir uygulaması olabileceği düşüncesiyle noktalayabiliriz. Mecitözü nahiyesinde mezra sayısı fazla olan Börekçi, Eynel ve Göynükağlı köyleri dikkat çekicidir. Nitekim Börekçi'nin “*Şeybnasır, Keşlik ve Sarubeyağlı*” isimli üç; Eynel'in “*Gökçeçınar ve Doğanca*” ve Göynükağlı'nın ise “*Gökçyar ve Kavaklı*” isimli ikişer mezraları bulunmaktadır. Burada özellikle “*gayrimeskûn ekilebilir saba*” veya “*ekinlik*” olarak tabir olunan mezralar üzerinde durulmasının nedeni her ne kadar iskân mahalli olmaları da bölgedeki iskânın tarihi ve yapısına dair ipuçları barındırmasıdır. Bağlı oldukları köy veya diğer köylerden kişilerin ziraat yaptıkları yer olmaları ilk bakışta bölgedeki nüfus ile ekilebilir toprak arasındaki dengenin anlaşılmasına yardımcı olur. Köy

Tablo I. 1485 Yılı Tahririne Göre Mecitözü Nahiyesinin köy, mezra zaviye ve çiftlikleri.

Defter No	Sayfa No	Karye Adı	Mezraa-ı	Zaviye-ı	Çiftlik-ı
TTd.0019	222-	Badam			
	222/a	Çiminto			
		Eynel	Gökçepınar Doğancı		
	222/a-	Batın			
	222/b	Sırçalı		Şeyhbulad	
	222/b	Eymirbağı			
		Güllüközü	Buladlık		
	223	Kırağanöyüğü			
		Çukuryurd			
		Döğeroğlanı nâm-ı diğer İbek			
	224	Ahmedoğlanı			Dede
	225	Kışlacık	Orta/Uzunhamza		
	226	Şeyhmustafa			
		Orta			
	227	Kızılca			
		Bükse	Savcı		
		Yassıkışla nâm-ı diğer Halifeli			Sabar/Sabad
	228	Çengi	Türkmenviranı		
		Dutbağı nâm-ı diğer Dutbağı	Alişar		
	229	Çıkrık	Halfotoğlanı ve Musaköy tabi'-i karye-i mezkûre		
	230	Tataralı			
	231	Sarusulamış/Sarusülmen			
	232	Mühreler			
		Kuduzlar			Şeyhismail
		Bayadlar		Şeyhkuşluca	
	233	Kürtler			
	234-	Göyünkağı	Gökvar		
	235		Kavaklı		
		Çanşa nâm-ı diğer Karapınar			
		Karkın		Hizmetkerân-ı (Merazibâne)? Sultan 'aleyhi'r-rahme ve'l-gufrân	
	235	Taşpınar			
		Oğrubağı			
		Uluviran	İsa ve Halil		
	236	İlyas			
	237	Terazular			
		Ağça			
	238	Sazak			
		İbek	Gökçepınar		Nim çift yer ki timar erenlerinden (Ongürtüs)? Yunus'un kendü baltasıyla açılmış yeridir
	239	Çat			
		Dola			
	240	Hızroğlanı			
		Saraycuk	Bozarmud		
		Ordu			
	241	Böreği	Şeyhmasır		
			Keşlik		
			Sarubeyazılı		
	Balım			Zaviye	
242	Viranlık	Derecik			
	Sarukaya				
243	Kargu				
	Kazan/Kavak	Abras/Andaş? ve İsaköy			
244	Bozbeyi			Bazdar	
245	Karahacib				
246	Çopraşık				
	Yöröğün-ı Şah				

sınırlarındaki nüfusun artması alternatif ekim sahalarının ortaya çıkmasını tetiklemiş olabilir. Zamanla ekinlik sahalara olan rağbetin artması mezraların köye dönüşmesi ve haliyle de köy sayılarının artmasını sağlamıştır (İnalçık, 1987: XXIX). Elbette tam tersi bir durumla da karşılaşıldığını ifade edebiliriz. Genç, “*Sofya Kazası Tahrir Defteri*”nden hareketle bölgedeki bazı mezraların önceden köy olduklarını, fakat bilinmeyen bazı nedenlerle bu vasıflarını yitirerek “*köy ardılı veya ören yerleri*”ne dönüştüklerini ifade etmiştir (1988: 5). Hem ekinlik alanı olması ve hem de iskân ve idarî birimi işaret etmesi bağlamında ele alındığında Tablo I’de mezrası bulunan köylerin nüfus ve iskân bakımından çok daha hareketli bir yapı, potansiyele sahip oldukları söylenebilir.

XV. Yüzyılda Mecitözü Nahiyesinin Demografik Yapısı

Tahrir defterleri XV. ve XVI. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nun demografik durumu hakkında bilgi barındıran tek kaynaktır (Barkan, 1940: 20-50; 1941: 214-230). Fakat bu defterlerindeki hane veya ortalama bir hanede bulunan kişi sayısının tespiti bir dönem defterolojinin uğraştığı önemli bir mesele oldu (Göyünç, 1979: 331-348). Gelinek noktada defterdeki nüfusun gerçek nüfusu yansıtmadığı, yansıtmayacağı anlaşıldı. İlk olarak bu defterlerin hazırlanış nedeni zaten bu değildi. Temelde imparatorluk idaresinin tımar sistemi dahilinde imkanların elverdiği ölçüde vergi tespiti ve kontrolünün sağlanması maksadıyla tahrirler yapılmaktaydı (Öz, 2020: 127,128) Bu nedenle ergenlik çağına gelmemiş erkek çocuklar, kız çocukları ve kadınlar ile askerî sınıfa mensup pek çok kişi bu defterlerde kayda alınmamıştı (Öz, 1999: 41). Bu haliyle gerek defterdeki sayılar ve gerekse de gerçek nüfusu bulmaya dönük hesaplamalar asla “*dönemin nüfusunu*” bulmamıza imkân vermeyecektir. Fakat yine de tahmini bir rakama erişmek maksadıyla kimi hesaplamalara gidilmiştir. Bunlardan Barkan’ın önermiş olduğu (*Hane sayısı X 5 + Mücerred*) şeklindeki (1953: 11,12), ile on iki yaş üstü tüm mükelleflerin vergilendirilmiş olmasından hareketle “*toplam nüfusun vergilendirilmiş nüfusun üç katı olacağı*” yönündeki çıkarımıyla Russel’in yaklaşımları (1960: 226,267) nispeten kabul gördü, kullanıldı.

Osmanlı malî, askerî ve idarî yapısının temelinde yer alan çift-hane sistemi “*emek, bir çift öküz ve muayyen arazi*” şeklinde sıralanabilecek bir üniteyi kapsamaktaydı (İnalçık, 1959: 575-609). Reaya ellerinde arazinin olup, olmayışı veya arazinin büyüklüğüne göre çift, nim-çift, bennak, caba ve mücerred olarak kategorize edilmişti. Çift, bölgenin toprak özelliklerine göre büyüklüğü 80-130 dönüm arasında değişken oranlardaki arazi parçası ve haliyle üzerinde ırsî kiracı konumundaki rençberi işaret etmekteydi. Yerine göre değişen bu arazinin yarısına ve haliyle onu işletenler için de

“nim-çift” vergisi ortaya çıkmıştır. Bennak ise bir çifte sahip olan rençberin evli ve fakat kendisine ait çifti, nim-çifti olmayan oğludur. Bennakların toprağı olmayanları caba-bennak, nim çiftten az toprağı olanları ise ekinlü-bennak olarak adlandırılmıştır. Çift sahibi reyanın bekâr oğlu için ise mücerred ibaresi kullanılmıştır. Mecitözü’nün 1485 yılı tahririnde köylerde yer alan vergi mükellefi kişilerin adlarının altında bir ve iki rakamlarıyla çift ve nim-çift ayrımının ifade edildiğı anlaşılmaktadır (Öz, 1999: 42-45).

1482 yılına ait tahrir defteri, Mecitözü havalisindeki nüfusa dair teferruat içermez. Fakat Keşlik köyü ve mezrası örneğinde olduğu gibi kimi bölgelerdeki nüfus ve iskân yapısına dair önemli bilgiler barındırmaktadır. Nitekim tam olarak bir köyden mezraya mı, yoksa tersi yönden mezradan köye mi geçişin gerçekleştiğini bilmesek de 1482 yılında hem Keşlik köyü ve hem de mezrasının olduğu anlaşılmaktadır. Her iki muhtemel durum da Keşlik havalisinde olumlu-olumsuz mahiyette demografik bir hareketliliğin işareti olarak görülebilir (BOA.TTd.15: 233).

Mecitözü’nün 1485 yılı tahriri esas alındığında üzerinde nüfusu olan köy mezra, çiftlik ve mevkuf kayıtları dâhilinde nahiyenin nüfusuna dair tahmini verilere erişmek mümkündür. Nitekim bu sayede 16 çift, 478 nîm çift, 99 bennak, 210 caba ve 202 mücerred kaydının olduğu anlaşılmaktadır.

Defterdeki “neferân” sayılarının toplamı ile “çift, nim-çift ve bennak” sayılarının toplamı arasında bir uyumsuzluk vardır. Bu durum nefer sayılarının köy kaydının altında doğru olarak yazılmış olmasına rağmen hâsıl bölümünde toprağına sahip bu kişilerden ziyade arazi parçasının esas alınmasından kaynaklanmaktaydı. Nitekim ilkinde köydeki tüm neferân, diğerinde ise toprağına sahip olanlar esas alınmıştır (Öz, 1999: 43,44). Dolayısıyla Tablo II’de görülen toplam nefer sayısı ile yukarıda sıralanmış çift, nim-çift, bennak, caba ve mücerred toplamlarının uyumsuzluğu nedeni de bu olmalıdır. Öyle ki Mecitözü nahiyesindeki toplam nefer sayısı 1062 olarak hesaplanmıştır. Diğer taraftan aslında neferânın toplamını oluşturan çift, nim-çift, bennak ve mücerred toplamı ise 1005’tir. Defterdeki bilgilere göre bir çift hanesinden 57 akçe, nim-çiftten 28,5 akçe, cabadan 13 ve bennaktan ise 18 akçe alınmaktadır. Mücerredlerden ise herhangi bir vergi alınmamıştır.

1485 yılı tahririne göre Mecitözü nahiyesi, köy ve mezzalarında gayrimüslim nüfusun olmadığı anlaşılmaktadır. Nahiyedeki nüfusun köylere dağılımına bakıldığında Döğeroğlanı, Ahmedoğlanı, Kışlacık, Uluviran, Çıkrık ve Çanşa nüfusun en yoğun

Tablo II. 1485 Yılı Tahririne Göre Mecitözü Nahiyesinin Demografik Yapısı.

Karye Adı	Mecraa-i	Zaviye-i	Zemini	Mıaf	Çiftlik-i Hassa	Becr-yy	İmam	Neferân	Çiftö	Nim1	Bennak	Caba	Müccered	
Badam			Mevkûf					7		4		2	1	
Çiminto			Mevkûf					5		4			1	
Eynei								20		11	1	7	1	
Badır/Batın								8		2	1	1	4	
Surçalı								16		7	2		7	
Eymirbağı		Şeyhbolad						2	1				1	
						2		26		11	4	7	7	
Güllükozü				8										
Kırağanoyuk					1			22		10	1	4	7	
Çukuryurd			Mevkûf					3		1	1		1	
Doğeroğlanı nâm-ı diğer İbek						1		32		15	3	8	6	
					2		1	85		28	20	19	18	
Ahmedoğlanı			Mevkûf					6		5	1			
					2	1		57	3	27	1	13	13	
Kışlacık								4	1					
Şeyhmustafa					1	1		53		24	5	19	5	
Orta			Mevkûf					8	1	5	1			
Kızılca								2	1	1				
Bükse						1		32	1	13	2	7	9	
Yassıkışla nâm-ı diğer Halifeli								9		4	3	2		
Çeği			Mevkûf					13		8		1	4	
								7		5	1	1		
Dutbağı nâm-ı diğer Dutagaçı								3		3				
Çıkırık			Mevkûf					6		4			2	
Tataralı								1		1				
Sarusulamış								15	1	13			2	
Mühreler/Şehreler								42		20	3	8	11	
Kuduzlar								7		3			4	
Bayadlar								1	1					
		Şeyhkufluca						24		16		5	3	
Kürtler			Mevkûf					5		5				
Göynükağul								1	1	21	2	7		
Çaşa nâm-ı diğer Karapınar								31		17	3	4	7	
Karkan								7		4	1	2		
Tagpınar								2						
Oğırbağ								1		15		4	4	
Uluviran								1	1	21		2	7	
İlyas								53	1	25	4	13	10	
Terazular			Mevkûf					16		9	2		5	
Ağça								4		4				
Sazak								7		6			1	
İbek			Mevkûf					14		9		5		
Çat								1		1				
Dola								2		15		2	4	
Hızroğlanı								21		10	2	5	4	
Saraycuk			Mevkûf					1		1				
Ordu/Orduyu								24		12	3	5	4	
Börekçi								1	1					
Balı								1		27		11	4	
Virancık								3		15		4	2	
Sarukaya								11	1	4	1		5	
Kargu								4				3		
Karay								12						
Bozbeyi								1		10	3	4	1	
Karabacıb								1		2				
Çopraşk								1		33		11	7	
Yorğan-ı Şah								2		2		1	1	
								1		15		6	2	
			Mevkûf					4		4		4	3	
Toplam					22	38	20	6	1062	16	478	99	210	202

olduğu köyler olarak karşımıza çıkmaktadır. Nahiyedeki mezraların hiç birinde nüfusa esas olacak kayıt bulunmamaktadır. Bu durum mezraların daha ziyade ziraat amaçlı kullanıldıklarının işareti olabilir. Oldukça büyük olduğu anlaşılan Keşlik mezrası bu düşüncelere dayanak olarak gösterilebilir. Nitekim üç çiftlik büyüklükte olan bu mezrada da nüfusa dair bilgiler yer almamaktadır. Ayrıca Keşlik'e bağlı Sarubeyağlı adında bir başka mezra da bulunmaktadır (BOA. TTd.19: 241). Mezralardaki bu potansiyelin ilerleyen dönemlerde köy şeklinde idari bir hüviyete kavuşmalarına fırsat verdiği düşünülebilir. Bozbeyi köyü örneği bu konuda iyi bir örnek olabilir. Nitekim köy defterde divâni ve malikâne hisseleri, neferi bulunan "*karye-i Bozbeyi*" şeklinde yer almaktadır. Fakat köy ile ilgili derkenârda ise "*mezâkir mezra'ya iki çiftlik mîkdârı yerdir, Yörükler ekerler*" şeklinde bir not bulunmaktadır (BOA. TTd.19: 224) Bu durumda Bozbeyi özelinde iki muhtemel değişikliğin meydana geldiği belirtilebilir. Ya yukarıda üzerinde durduğumuz üzere mezradan köy'e dönüştü, ya da köy statüsünü kaybetti; ama tahrir sırasında "*köy*" olarak yazıldı. Gerçekte ne olduğu tam bilinmese de hanesinin bir olması ikinci ihtimali daha da güçlendirmektedir. Köy havalisinde yaşanmış olumsuz gelişmeler terk-i diyarları tetiklemiş olabilir. Diğer taraftan ilgili bölümdeki "*yörükler*" ibaresi de dikkat çekicidir. Bu taife tahrir tarihinde orada meskûn mu, şayet öyle ise nüfusu ne kadar değilse hareket sahaları neresidir şeklinde birçok soru defterdeki bilgiler bağlamında maalesef cevaplanamamaktadır.

Nahiyedeki köy nüfuslarının azaldığına dair bir başka örnek de Kırdoğanöyüğü olabilir. Zira üç neferi bulunan köy kaydında "*hariçden dabi ekerler*" şeklinde bir not yer almaktadır. Bu durumda köyün arazisinin hane sayısının ihtiyacından çok fazla olduğu ve arda kalan arazinin "*hariçden*" kişilerce işletildiği düşünülebilir. Şayet bu doğru ise köy arazisi nüfusuna oranla görece fazladır. Bu nedenle başka köy ahalisi ya da göçer gruplarca işletilmektedir (BOA. TTd.19: 223). Bu duruma bir başka örnek de Taşpınar köyüdür. Nitekim köyde sayısı üç olan dervişlerin tasarruf ettikleri üç çiftlik miktarındaki araziyi "*hariçden*" birileri işlemektedir (BOA. TTd.19: 235). Mecitözü'nün sıralanan köyleri nezdindeki bu duruma, mezralar özelinde de rastlanılmaktadır. Öyle ki Çıkrık köyünün "*Kalut/Kalfatoğlanı ve Musaköy*" mezrası da hariçten ekilmektedir (BOA. TTd.19: 229). Nahiyede bazı iç göç olarak değerlendirilebilecek ender hareketliliklere de tesadüf edilmiştir. Nitekim Orta köyünde bir senedir bulunan bekâr Ahmet, aslında Çukurboran'da ra'iyettir (BOA. TTd.19: 226). Nedenini bilmediğimiz bir sebepten dolayı Ahmet, Çukurboran'dan Orta karyesine gelmiş ve burada hayat iştiğalini devam ettirmektedir.

İbek köyü dâhilinde rastladığımız bir çiftlik kaydı bölgedeki yerleşim tarihi bakımından olduğu kadar şekli bakımından da oldukça önemlidir. Çiftlik kaydından anlaşıldığı kadarıyla tımar erenlerinden olan Engürüs Yusuf, kendi “*baltasıyla*” bu araziye açmıştır (BOA. TTd.19: 238). Bu kayıt 1485 yılında Mecitözü’nde yerleşim sahalarının arttığına bir göstergesi olarak görülebilir. Nitekim yukarıda da ifade edildiği bölgede çok sayıda “*mevkuf*” arazinin varlığı da bu yöndeki ikinci bir işarettir. Öz, her iki hususa dair oldukça önemli açıklamalarda bulunur. Ona göre, “*balta yeri*”, “*toprağın ağaçlardan ve çalılardan temizlemeyi*”; “*kühiden*” ibaresi ise “*toprağın mahallini dağlık araziye yani aynı yeri*” belirtmek için kullanılmıştır (1999: 45,46). Bu ikisine “*hariç ez-defter*”lerin de ilave edilmesi, bölgede tarımsal araziye olan talebin arttığına bir göstergesidir. Dolayısıyla eldeki bu örnek kayıttan hareketle Mecitözü havalisinde yer yer nüfusun arttığına dair izlere eriştiğimizi söyleyebiliriz. Nahiyedeki nüfusun arttığına bir diğer işareti olarak “*be-cây-i*” ibaresiyle başlayarak iki ya da daha fazla kişinin bir tımara kaydedilmesidir. Nitekim bir yandan arazideki işletim hakkının devamının işareti olarak görülebilecek olan bu durum etraf köylerden olanlara da rastlanılmasıyla hisse paylaşımının olacağı şeklinde bir düşünce uyandırmaktadır (Cook, 1972: 25). Diğer taraftan Emecen, çiftlik arazileri ya da tımarların parçalanmaması gerektiği yönündeki kaiden de hareketle “*be-cây-i*” ibaresinin “*yerine, ile birlikte*” anlamında kullanıldığını belirtmektedir (2013: 234). Hızıroğlanı köyü başta olmak üzere nahiyenin farklı köylerinde bu şekilde toplam yirmi kayıt tespit edilmiştir. Bu mahiyetteki bir örnek Saraycık köyünde bulunmaktadır. “*Mihmad veled-i Hacı Ahmed ve Mehmed birader-i o*” şeklinde sıralanan kişilerin bir öküzlük yeri, birlikte işlettikleri anlaşılmaktadır (BOA. 19: 240). Bölgede nüfus-arazi yapısının durumu hakkında ayrıca çiftliklere de bakmak gerekmektedir. Az da olsa rastladığımız çiftliklerden ilki Ahmedoğlanı köyündeki “*Çiftlik-i Dede*”dir. Burada dikkatimizi çeken husus tahririn yapıldığı dönemde çiftlikte Dede’nin “*Mişek ve Armağan*” adındaki iki oğlunun olmasıdır. Dolayısıyla Dede’nin önce kendi baltasıyla çiftliği açtığı ya da bir şekilde elde ettiği, sonrasında da ailesiyle birlikte yerleştiği ve kendisinden sonra da çocuklarının işletmeye devam ettiği düşünülebilir (BOA. 19: 224). Bozbeyi köyünde “*Bazdar*” adıyla kaydedilmiş çiftliğin evvelden vergilendirilmediği görülmektedir. Bu yönüyle “*şayyâdlık ve bazdârlık*” çiftliği olup olmadığı şüphelidir. Zira imparatorluk merkez teşkilatında olduğu gibi taşrada reaya kökenli doğancılar bulunmaktaydı. Bunlar padişahının av merasimlerinde yer alacak eğitilmiş kuşların yetiştirilmeleriyle vazifeliydiler. Karşılığında bazı vergilerden muaf tutulmuşlardır (Sarı, 2016:298). Dolayısıyla Bozbeği köyündeki Bazdar

çiftliğinde bulunan “*Mehmed veled-i Tozlanlı*”nın muhtemelen bazdarân olduğu ve bu nedenle bazı vergilerden muaf kılınmış olabileceği düşünülebilir (BOA. 19: 244).

Nihayet Mecitözü’nde Osmanlı imparatorluğunun iskân politikasının bir gereği olarak pek çok yerde izlerine rastladığımız zaviye tipi yerleşmeleri ele alabiliriz. Balım Sultan Zaviyesinin bu hususta ilk olarak ele alınması gerekir. 1485 yılı kaydında köyün malikâne ve divânî hisseleri ile zaviyeye ait üç çiftliğin tüm gelirlerinin zaviyeye bırakıldığı görülmektedir. Balım köyünün ismini zaviyeden aldığı muhakkaktır. Ayrıca tahririn yapıldığı yılda kaydı alınan yirmi bir neferin zaviyenin hizmetkârları oldukları ve vergiden muaf kılındıkları anlaşılmaktadır (BOA. 19: 241). Zaviyenin gelirleri ve hizmetkârı hakkındaki bu malumatın dışında maalesef başkaca bilgiye sahip değiliz. Örneğin bu tarihte zaviyedâr kimdir bilememekteyiz. Neyse ki Karkın ve Sırçalı köylerindeki zaviyelerde bu yönde bazı bilgilere sahibiz (BOA. 19: 234, 222, 232). Nitekim Sırçalı köyü dâhilinde yer alan Şeyhbolad zaviyesi hükm-i şerif ile vergiden muaf sayılmış iki nefere sahiptir. Bunlardan “*Hoşkadem veled-i Abdullah*” zaviyenin şeyhi konumundadır (BOA. TTd.19: 222). Hasan ise onun oğludur. Karkın köyündeki zaviyenin altı neferi de yine “*emr-i padişâbi*” ile vergiden muaf kılınmışlardır. Buradaki kayıttan anlaşıldığı üzere “*Ömer Halife veled-i Osman Halife*” zaviyedârdır (BOA. TTd.19: 234). Zaviyenin iki çiftlik bir de arazisi bulunmaktadır (BOA. 19: 234). Mecitözü’nün çok daha erken döneme ait bir defterinin olmayışı nedeniyle yerleşim yapısı ve nüfusundaki değişim ile bu durumun inanç, itikâdi yapı üzerindeki yansımaları hakkında maalesef bir çıkarımda bulunamamaktayız. Fakat nahiyede genelinde tesadüf ettiğimiz on bir imam kaydı ile Mühreler ve Döğeroğlanı köylerindeki ilk kayıtların imam şeklinde olmasından hareketle imparatorluğun sünnî itikâdi esas ve uygulamalarının en azından ismi geçen köylerde bu dönemde tesis edildiğini, edilmeye çalışıldığını belirtebiliriz (BOA. 19: 232, 223).

Nahiyede genelinde rastladığımız bazı etrakiye kayıtları 1485 yılı Mecitözü’ndeki nüfus ve iskân hareketliliği hakkında önemli işaretler olarak görülmelidir. Sarusulamış ve Mühreler köylerinin üzerlerine “*Etrakiyye-i Ulu Yörük*” tabiri yazılmıştır (BOA. TTd.19: 231,232) Haliyle bu köylerin Ulu Yörük taifesince kurulduğu anlaşılmaktadır (Afyoncu, 2000: 1-7). Nahiyedeki diğer köylerin üzerinde bu tarz ibarelerin olmayışı, Ulu Yörük taifesinin bölgedeki azlığına bağlanacağı gibi, zamanla yerleşik hayata geçip konar-göçer kimliklerinden sıyrıldıkları da düşünülebilir. Fakat nahiyede genelindeki uygulamalar dikkate alındığında ikincisini çok daha olası olduğu belirtilebilir. Nitekim Mühreler köyünde bu tarihte 21 neferân bulunmaktadır. Fakat deftere toplam 2

çift ve 5 nîm olmak üzere yedi kayıt tespit edilmiştir. Gerisi ise “*diğerân*” ibaresiyle geçirilmiştir (BOA. TTd.19: 231, 232) Bu ibare genel olarak köyde bulunan ve vergilendirilmemiş 14 kişinin tamamı için mi kullanıldı? Muhtemelen evet. Fakat bu kişiler neden bu şekilde kaydedildi ve şayet vergilendirildi ise ne miktar veya oranda vergilendirildi? Bu tür soruların cevabını bilememekteyiz. Bu nedenle karşılaştığımız durum şayet tahrir heyetlerinin olası hatalarından biri değilse “*Etrakîyye-i Ulu Yörüük*” taifesinin yerleşik hayata meyletmesini sağlayacak, sıkı bir vergi politikası yerine en azından belli bir döneme kadar, gevşek bir politikanın işareti olabilir.

Tablo III. 1485 tarihinde köy hanelerinin dağılımı (Hane Sayılarına göre köyler).

Mecitözü	1-10	11-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71-80	81-90	91-100	Toplam
	17	17	8	6	1	3	-	-	1	-	53

Mecitözü nahiyesindeki köylerin hane, nefer yoğunluklarına da bakmak gerekmektedir. Tablo III’te görüldüğü üzere hane, nefer sayıları 1-10 ve 11-20 arasında değişen toplam 34 köy bulunmaktadır. Halî ve harâp köyü bulunmayan Mecitözü’nde 61-70, 71-80 ve 91-100 hane, nefer sayısı bulunan köy bulunmamaktadır. Diğer taraftan “*Döğeroğlanı nam-ı diğer İbek*” köyünün nahiyenin seksen ve üstü hane, nefer sayısı bulunan tek köyü olduğunu da ifade etmemiz gerekmektedir. Hane, nefer sayıları dikkate alındığında yoğunluğu 1-20 arasında değişen köylerin nispeten Kırklar Dağının Çorum Çayı ile Tanözü’ne bakan yamaçlarında kümelenedikleri görülmektedir. Dola, İbek, Balım, Kızılca ve Sazak gibi pek çok iskân mahalli sonraki yüzyılda meydana gelecek Kriz Çağı (Kuru, 2017: 54) ve Celali kargaşasından adeta habersiz bir şekilde ulaşımı kolay, düzlük veya hafif engebeli arazisi olan köyler olarak ön plana çıkmaktaydı. İskânı cezbedici yönleriyle XV. yüzyılda yıldızı parlayan mahaller olarak tarif edilebilecek olan bu köyler, XVI. yüzyılda bu sefer Celalilerin talanı için uygun konumda yerler olarak ön plana çıkmıştır. Dolayısıyla iki farklı aşıra ait gelişmeler Mecitözü’nde iki farklı oluşumu tetiklemiştir. Öyle ki bir dönem irili ufaklı göçer grupların konduğu ulaşımı kolay ve arazisi işletmeye elverişli köyler, sonraki dönemde dirlik ve düzenin bozulmasıyla hışmın uğradığı ilk bölgeler olmaktan kurtulamamıştır (Alandağlı, 2021: 342, vd.).

1485 yılı defterinde her bir nahiyeye kayıtlarını takiben Mecitözü ve Kızılkünbed nahiyesi örneğini içeren Tablo IV’de görüldüğü üzere yekûn bölümü yer almaktadır. Burada defterde elde edilen neferân, hasıl, mücerred, zaviyedâr, etrâkiyye, mu’af vb. nahiyeye ait bütüncül özet bir veri ortaya konulmaktadır.

Tablo IV. Kızılkünbed-Mecitözü Yekûnu.

Defter No	Sayfa No	Cem’an	Nefer
TTd.0019	246		
Neferân		1315	
Hâsıl		106.784,50	
Mücerred		274	Nefer
Mu’af		9	Nefer
Zâviyedâr		29	Nefer
Etrâkiyye		60	Nefer
El-müsellemiyye		22	Nefer
Hane-i avârız		921	Nefer

Buradaki rakamlar şüphesiz Mecitözü ve Kızılkünbed’in müşterek toplamalarını kapsamaktadır. Dolayısıyla bu rakamların oluşmasında Kızılkünbed ile Mecitözü’nün etki durumunu tam olarak görmek gerekmektedir. Bu maksatla Tablo V hazırlanmıştır.

Tablo V’den de anlaşılacağı üzere Kızılkünbed’in 10 köyü ve 8 mezrasına karşılık Mecitözü’nün 52 köy ve 18 mezrası bulunmaktadır. Ayrıca Kızılkünbed’in 266 neferine karşılık defterde Mecitözü’nün 1062 nefer kaydı bulunmaktadır. Diğer taraftan Kızılkünbed’in 21.747 akçelik hasılana karşılık Mecitözü’nün 77.424 akçelik bir hâsılının olduğu anlaşılmaktadır. Tablo V’deki karşılaştırma bizlere Mecitözü’nün ele alınan üç kalemde de Kızılkünbed’in çok çok üstünde bir yekûna sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca her iki nahiyenin özellikle nefer ve hâsıl değerlerinin toplamı ile yekûn kısmındaki rakamların uyuşmadığını da ifade etmemiz gerekmektedir. Bu durumun çalışmada yer yer belirtildiği üzere tahrir usulüne bağlı olarak köy, mezra ve çiftlik nefer ve hâsıl yazımlarındaki değişkenlikler ile olası hatalardan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Tablo V. 1485 yılı Tahririnde Kızilkünbed ile Mecitözü'ne Ait Verilerin Kıyaslanması.

Nahiye	Varak	Karye ad	Mezra	Nefer	Hasıl
KIZILKÜNBED	221	Deveci		54	4293
			Marad		
			Çomak		
			Doğanoğlanı		
			Kor Köy		
	222	Tona/Dona		20	1495
	228	Kızalkaya		65	5213
	230	Kayadibi		18	2742
			Gazıköy		180
	231	Ayvalu		29	1388
			Acıöz		
	233	Tatlar		14	1014
			İsaözü		620
	237	Eymür		9	1082
Kayı					
243	Alan		18	1106	
244	Tankuş		30	1970	
245	Horti/Çörti		9	644	
Toplam		10	8	266	21747
MECİTÖZÜ		52	18	1062	77424
TOPLAM		62	26	1328	99171

Mecitözü'nde İktisadi Hayat

Tahrir defterleri ayrıca dönem itibariyle kapsadıkları bölgelerin iktisadî hayatlarına dair bazı bilgiler barındırmaktadır. Mecitözü nahiyesinin XV. yüzyıldaki iktisadî durumu hakkında ilk olarak 1482 yılı tahrir defterine bakıldığında yazılma maksadı, mücmel defter olması gibi bilgiler akılda tutulduğunda elbette nahiyenin iktisadına dair teferruatlı bilgiler içermesi beklenemez. Defterde nahiyenin 45 köyü ve iki mezrası tespit edilmiştir. Bu köylerden Kuduzlar, Bayatlar, Kürtler, İlyasköy, Çukuryurt, Göynükağılı, Sırçalı ve Killik köylerinin divani gelirleri zeamet olarak ayrılmıştır. Bu köylerden zeamet olarak toplanan vergi miktarı 11.866 akçedir. Mecitözü'nün bu tarihte zeamet gelirleri bakımından aynı kategoride yer aldığı Kızilkünbed ve Aştagul nahiyeleri toplamının 34.213 akçe olduğu düşünülür ise, tek başına yaklaşık olarak 1/3 oranında bir vergiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Mecitözü tımarlarının bu tarihte Tokat seraskerliğine bağlı olarak hisselendirildiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu

vesileyle “*Karagöç*”ün Tokat seraskeri olduğunu da öğrenmiş bulunmaktayız (BOA. TTd. 15: 93). Bu tarihte nahiyeye ait 42 adet tımar kaydı tespit edilmiştir. Bu tımarlar daha çok “*Bey, Havace, Abdal, Şab*” gibi sosyo-kültürel, “*Solak, Silabdar, Solakbaşı*” gibi askerî ünvanlı kişilere aittir. Genellikler bir köy ünitesinin yer aldığı tımarların vergi geliri bakımından birden fazla köyü kapsadığı anlaşılmaktadır. Tımar gelirleri “*basıl-ı divânî*”, “*basıl-ı iki başdan*” ve “*malikâne*” şeklinde üç ayrı hisseye ayrılmıştır. Bu nazarla bakıldığında nahiyenin 51.929 akçelik divanı ve 29.892 akçelik iki başdan, son olarak da 3.695 akçelik malikâne gelirlerinin bulunduğu söylenebilir. Nahiyedeki tek malikâne, hissesi mülkiyet üzere Kürtler, İbek, Sazak ve İlyasköy köylerinin tımarlarını tasarruf eden “*Ahmed Havace*”ye aittir (BOA. TTd. 15: 199). Divanı hissesi bakımından ele alındığında ise Ciminto, Ahmedoğlanı, Uluvıran ve Sarusülmen köylerinin nahiyedeki diğer köylere nispetle oldukça yüksek miktara sahip oldukları görülmektedir. Diğer taraftan Taşpınar, Bayam ve Bozbeyi köylerinin ise aksine nahiyenin divanı hissesi en az olan köyledir. Ayrıca Mecitözü’nün Taşpınar köyü divanisinin bölgede bulunan zaviye için “*Kandırân Abdal*” adındaki zaviyedâra gittiği anlaşılmaktadır (BOA. TTd. 15: 108). Son olarak Bozbeyi köyünün 530 akçelik divanı hissesinin sahibi olan Osman’ın “*ma’zûr*” olduğu görülmektedir. Onun bu durumundan dolayı askerî salahiyetleri ifa edip etmediğini bilemesek de tımar gelirlerinin, geçimlik rızık olarak görülerek dokunulmadığını düşünebiliriz.

1485 yılı tahririnde ise diğer ele aldığımız konularda olduğu gibi Mecitözü’nün iktisadî vaziyeti hakkında çok daha geniş bilgi sahibi olmaktayız. Öncelikle tüm Kuzey Orta Anadolu bölgesinin iklim ve beşerî faktörlerinin de doğal bir sonucu olarak Mecitözü’nde de tarımsal üretimde genellikle arpa ve buğday ilk sırada yer almaktadır. Defterde Osmanlı imparatorluğu tahrir literatürüne has olarak buğday için “*bımta*”, arpa için ise “*şâîr*” tabirleri kullanılmıştır. Aslında Rum eyaletinde hububat öşrünün ilk defterlerde “*gendüm*” ve “*cev*” olarak ifade edildiğini bilmekteyiz (Öz, 1999: 87). Nahiyede genelinde mezzaların pek çoğunda tarımsal bir üretimin yapılmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bazı köylerde de herhangi bir ürün hasadına dair veriye tesadüf edilememiştir. Eynel köyünün Doğançı ve Börekçi köyünün ise “*Keşlik*” isimli mezzaları nahiyede üretimin gerçekleştiği ender mezzalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Nahiyede tahrir edilmiş Taşpınar ve Ordu köylerinin herhangi bir üretim faaliyeti bulunmamaktadır. Ayrıca “*Çanşa nâm-ı diğer Karapınar*” ile “*Karkın*” köylerinin neferân ve hâsıllarının bir olarak verildiği anlaşılmaktadır. Bu durumun nedeni tam olarak tespit edilememiştir. Fakat Karkın köyünde “*Seydi Ahmed veled-i Seydi Ali*” ve evlatlarının oluşturduğu bir mevkûfluk durumu da gözlerden kaçmamaktadır. Bu durumda acaba Karkın köyü

vergiden muaf mı tutuldu? Sorusu ortaya çıkmaktadır. Ancak özellikle neferân hesaplamalarında her iki köy kayıtlarının dikkate alındığı görülmektedir.²

Tablo VI. 1485 Yılı Tahrinde Mecitözü Nahiyesinin İktisadî Durumu.

Karye Adı	Mezraa-i	Hasıl-ı	Rüsum	ane- hassa				Behre				Resm-i Ganem	Bad-ı heva	Penbe	Kütware	Öğre-i besatin ve Fıyaz	Bağat ve Meyve ve Ceviz	Resm-i Kattan	Resm-i Kışlak	anir-erik-um	resm-i ağnam	bid-ı heva	Niyahet		
				müd	koymet	müd	koymet	müd	koymet	müd	koymet														
Badam		535	100					4	200	3	120	105	10								40	105	10	155	
Çiminto		629	84					6	300	4	160	150	15	50		20					30		15	45	
Eynel		1400	300					10	500	5	200	150	100	30	40		80				122		50	172	
	Doğancı	200						2	100	2	80					20									
Batın		393	83					4	200	2	80	20	30								25	10	15	50	
Sırçalı		736	235					5	250	4	160		70		20		20								
Eymirbağı		2006	339					10	500	8	320	100	250	75	50		350				137	100	125	362	
Güllüközü		1535	355					12	600	8	320	60	100	60	30		10								
Karağanoyuğu		1509	34	3	150	2	80	15	750	3	150	50	50	40							12	50	5	67	
Çukuryurd		1792	585					6	300	6	240	300	150		60		100								
Değeroğlanı nâm-ı diğer İbek		5782	31	10	500	10	400	40	2000	30	1200		290	100	200						450		200	650	
Ahmedoğlanı		3688	812	3	150	2	80	25	1250	20	800	80	160		200		150				312	80	140	542	
Kışlacık		4761	721	6	300	6	240	40	2000	15	600	160	190	150	100	300					300	160	90	550	
Şeyhmustafa		1477	168	7	350	3	120	10	500	7,50	300	70	40	30							62	70	30	162	
Orta		1540	554					5	250	5	200	150	210		40		100								
Kızılca		1309	194	5	250	5	200	7	350	3	120		85		30		100								
Bükse		1371	241					10	500	7	280		60	100	40		150								
Yassıkışla nâm-ı diğer Halifeü		909	155					9	450	5	200		40			30									
Çengü		374	114					3	150	2	80						10								
Dutbağı nâm-ı diğer Dutagaçı		2114	194					20	1000	10	400	200	60		100	60					105	200	30	335	
Çıkrık		2203	523					13	650	7	280	150	100		100		400				205	150	100	455	
Tataralı		644	63					7	350	4	160		20				20	8			22	15		37	
Sarusulamış		2985	185	10	500	5	200	30	1500	15	600														
Mühreler		622	82					6	300	5	200														
Kuduzlar		2690	590					20	1000	15	600		150		60		40								
Bayadlar		528	156					4	200	3	120		30		20										
Kürtler		1371	251					10	500	10	400	100	100	60											
Göymükağıl		1451	222					6	300	5	200	100	60	30		20	80								
Çaşa nâm-ı diğer Karapınar		4614	639	5	250	5	200	40	2000	25	1000		150		150						90	262		100	362
Karkın																									
Oğrubacağı		623	62	3	150	2	80	3	150	3	120	20	15				20				30	20	10	60	
Uluviran		2308	723					12	600	8	320	150	41		30		350				287	150	100	538	
İlyas		1341	282					10	500	8	320	150	60		40		20								
Terazular		610	120,5					4	200	4	160	25	15		20		10				45	25	15	85	
Ağca		1189	229					10	500	8	320	50	90		40						92	50	30	172	
Sazak		1385	205	3	150	3	120	10	500	6	240		40	50	30		30				77		30	107	
İbek		1441	276					13	650	7	280		40	50	100						110		30	140	
Çat		2161	331	3	150	2	80	15	750	15	600		60	100	100		100				130		40	170	
Dola		1629	332					10	500	7	280		100	100	60		200				142		50	192	
Hızıröğlanı		1021	152					7	350	3	120	225	80	50	20		20				60	100	40	200	
Saraycuk		559	139					3	150	2	80		30		40		120				50		15	65	
Ordu																									
Börekçi		883	113	3	150	2	80	7	350	3	120				50						50		20	70	
	Keçlik	1150		5	250	5	200	10	500	5	200														
Balm																									
Vırançık		3345	683	2	100	2	80	20	1000	10	400	600	230		50		200								
Sarıkaya		1020	138	3	150	2	80	7	350	3	120	112,5	20		50						90	112,5	20	222,5	
Kargu		734	92					8	400	4	160		20				40				35		10	45	
Kazan/Kavak		1038	158					8	400	4	160	150	40		30		100				65	150	40	255	
Bozbeş		425		3	150	2	80	2	100	2	80						15								
Karahacıb		2009	533,5					10	500	10	400	250	20		50	20									
Çopraşık		613	15	4	200	3	120	4	200	2	80										5			5	
Yoruğan-ı Şah		773	73	3	150	2	80	7	350	3	120														
Toplam		77424	12667	81	4050	63	2520	559	27950	355,5	14250	3527,5	3461	905	2060	580	2735	8	90	3352	1547,5	1360	6270,5		

2 13 Mücerred (12 tane Çaşa ve 1 tane de Karkın)

1485 yılında buğdayın tahrir değer ve kıymetinin 50; arpanın ise 40 akçe olduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgiler dâhilinde bakıldığında Hassa çiftliklerinde 81 müd buğday ve 63 müd arpa üretiminin yapıldığı görülmektedir. Diğer taraftan reaya çiftliklerinde yani tımar arazilerinde ise 559 müd buğday ile 355,5 müd arpa üretimi yapılmıştır. Tablo VI'da elde edilen rakamlara bakıldığında bazen buğday ve arpanın tahrir kıymeti ile tahmini üretim miktarının çarpımında elde edilen rakamın uyuşmadığı görülmektedir. Örneğin behre cinsinden hesaplanan 355,5 müd arpanın tahrir kıymeti olan 40 akçe ile çarpımı sonucu 14.220 akçe elde edilmektedir. Oysa tabloda bu rakam 14.250 olarak yer almaktadır. Bu tür farklılıkların nedeni kanımızca kimi çiftliklerde çok daha az veya yüksek bir vergilendirmenin yapılmış olmasıdır. Fakat Tablo VI'daki rakamlar 1485 yılında Mecitözü'nde üretilen arpa ve buğdayın gerçek miktarı olarak anlaşılmamalıdır. Zira bu tür bilgilerin bir bölgenin kimi zaman üç yılı bulan ve tahmini, yaklaşık olarak hesaplanan ortalama üretim potansiyeline göre saptandığını akıldan çıkarmamız gerekmektedir (Öz, 1999: 79). Bu hakikat çerçevesinde Mecitözü'nün reaya çiftliklerinde üretilen tahmini arpa ve buğday miktarına dair bir fikir yürütmek mümkündür. Neticede özellikle reaya çiftliklerinde buğday ve arpa üretiminin hayli yüksek olduğu görülmektedir. Nahiyede genelinde bu yekûnun en fazla buğday üretiminin tespit edildiği Çanşa, Döğeroğlani, Kışlacık, Sarusülemiş, Virancık, Kuduzlar ve Dutbağı köylerinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu köylerin nahiyedeki diğer köylere göre hâsıllarının yüksek olması, üretim potansiyellerinden kaynaklanmış olmalıdır. Nahiyede sadece üretim faaliyetlerinin gerçekleştiği ünitelerde görüleceği üzere “*an-bassa*” ve “*bebre*” şeklinde iki ayrı vergilendirme uygulanmıştır. Buradaki “*an-bassa*” buğday ve arpanın “*bassa çiftlikleri*”nde üretilen miktarını göstermektedir. Behre ise “*normal tımara dâhil*” sahalardan elde edilen ürün miktarını belirtmektedir. Rum eyaleti havalisinde hububat için müd ve kilenin “*İstanbul müd ve kilesi*”nin kullanıldığı anlaşılmaktadır (Öz, 1999: 82, 88). Bu durumda yöredeki hububat için “*bir müd 20 kile ve bir kile 25,656 kg*” hesabıyla hassa ve behre türünden arpa ve buğdayın üretim miktarına dair tahmini bir hesaplama yapmamız mümkün olabilmektedir.

Tablo VII'de Mecitözü nahiyesinin tahmini olarak İstanbul kilesi esas alınarak tahmini hububat miktarı hesaplanmıştır. Buna göre nahiyede hassa çiftliklerinde 41.563 kg buğday ve 32.327 kg da arpa üretiminin öngörüldüğü söylenebilir. Diğer taraftan tımar, dirlik sahiplerinin işlettikleri arazilerde ise 286.834 kg buğday ve 182.414 kg da arpa üretiminin yapılması öngörülmüştür. Bu rakamlar dahilinde Mecitözü havalisinde tımar, dirlik sahiplerinin sahip olduğu arazilerde öngörülen ürün miktarının hassa çiftliklerine göre çok daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo VII. 1485 Yılı Tahririne Göre Mecitözü’nde Hububatın müd, kile ve kg türünden tahmini miktarı.

an-hassa						Behre					
Hinta			Şa’ir			Hinta			Şa’ir		
Müd	Kile	Kg	Müd	Kile	Kg	Müd	Kile	Kg	Müd	Kile	Kg
81	1.620	41.563	63	1.260	32.327	559	11.180	286.834	355,5	7.110	182.414

Bölgede reyanın bir diğer işigali “*resm-i küvvâre*” şeklinde kayda geçmiş olan ve arı yetiştiriciliğini esas alan vergilendirilmedi. Nahiye dâhilinde 3.461 akçelik vergi belirlendiği anlaşılmaktadır. İki kovan başına bir akçe vergi alındığı düşünülür ise 1585 yılında nahiyede toplamda 6.922 arı kovanının olduğu düşünülebilir. Döğeroğlanı ve Ahmedoğlanı köyleri 200’er akçe ile küvvare vergisinin fazla olduğu iskân mahalleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu köyleri 150 akçe ile Çanşa ve yüzer akçe ile Kışlacık, Dutbağı, Çıkrık, İbek ve Çat köyleri takip etmektedir (BOA. TTd. 19: 223,224, 228, vd.) Son olarak 1485 yılı Mecitözü nahiyesinin ön görülemeyen vergiler bağlamında “*bâd-ı hevâ*” vergisi ise 3.461 akçe olarak saptanmıştır. Döğeroğlanı, Virancık, Eymirbağı, Orta, Kışlacık, Çıkrık ve Kürtler köylerinde bu verginin diğer köylere nispetle çok daha fazla olduğu söylenebilir. Bu durum şüphesiz söz konusu köylerin idari sınırları, üretim fonksiyonları ile ilgiliydi (BOA. TTd.19 222, 223, 242, 232). Mecitözü defterinde bölgede sancakbeyi ve subaşalarına ayrılmış olan ve 3.352 akçe “*anûr-rüisûm*” ve 1.547,5 akçe “*resm-i aġnâm*” son olarak da 1.360 akçe “*bâd-ı hevâ*” vergisinde oluşan “*niyâbet*” vergisi de bulunmaktadır (BOA. TTd.19). Niyabet vergisinin yukarıda sayılan kalemlerin ilavesiyle toplamda 6.270,5 akçelik bir yekûnu oluşturduğu anlaşılmaktadır.³

Mecitözü nahiyesinde 1485 yılı tahririne göre yer yer sulu tarımın yapıldığı anlaşılmaktadır. Bölgedeki bahçe tarımı da bu durumun yansıması olarak görülebilir. Özellikle meyve-sebze bahçesi şeklinde muhtemelen köy ünitelerini çevreleyen küçük birimlerde meyve, ceviz, piyaz üretimi yapılmıştır. Kışlacık ve Bükse köylerinde

3 Niyabet’i oluşturan üç kalemin toplamı 6.259,5 iken defterden elde ettiğimiz toplam 6.270,5’tir. Bu farklılığın en önemli nedeni Ahmedoğlanı köy niyabetinde tesadüf edildiği üzere defterdeki kimi yazım ve toplama hatalarından kaynaklandığı düşünülmektedir (BOA. TT.d.19: 224).

su kaynaklarının bolluğu, bu köylerdeki bostan ve piyaz üretiminin miktarından anlaşılmaktadır. Nitekim nahiyede 580 akçelik “*besatin ve piyaz*” üretimini yaklaşık 500’ü bu iki köyde yapılmaktadır. Benzer durum “*bağat, meyve ve ceviz*” üretimi için de geçerlidir. Bu üçlüde belirlenen vergi miktarı 2.755 akçedir. Eymirbağı, Çıkrık, Uluviran, Dola ve Virancık köylerindeki üretim tün nahiyedeki üretimin yarısı oranındadır. Hemen hemen aynı köylerde penbe (pamuk) üretiminin de yüksek olması da köy arazileri, yapısı ve su kaynakları hakkında bilgiler vermektedir. 905 akçe değerinde pamuk üretimin yapıldığı nahiyede yalnızca Tatarali köyünde 8 akçelik bir keten üretiminin yapıldığı görülmektedir (BOA. TTd.19: 230).

1485 yılı tahrir defteri esas alındığında Mecitözü nahiyesinin hemen hemen her köyünde az çok bir koyun yetiştiriciliğine tesadüf edilmektedir. Bu nedenle bölgedeki tarımsal üretime paralel olarak küçükbaş hayvancılığın özellikle de koyun yetiştiriciliğinin yaygın olduğu düşünülebilir. Nahiyede 2.527,5 akçelik “*adet-i ağnâm*” vergisi alınmıştır. İki koyuna bir akçe hesabından nahiyede toplam 5.055 baş koyunun olduğu düşünülebilir. Virancık, Çukuryurd, Dutbağı, Hızıröğanı ve Karahacıb gibi köylerinde koyun yetiştiriciliğinin yaygın olduğu görülmektedir. Diğer taraftan İbek, Çiminto, Döğeroğanı, Yassıkışla, Çengi ve Bayadlar başta olmak üzere bazı köylerde ise koyun yetiştirilmediği anlaşılmaktadır. Fakat bu gerçek manada bir koyun yetiştiriciliğinin olmadığı anlamına da gelmez. Nitekim Öz, tahrir kayıtlarında genellikle kayda değer cins koyunların kaydedildiğini ifade etmektedir (1999: 102). Dolayısıyla bu köylerde beslenen koyunların kayda girecek kıstaslara sahip olmadığı düşünülebilir. Ayrıca 1485 yılı tahrir defterinde Mecitözü’nün tek köyünde “*rem-s-i kızlak*” vergisine temas edilmiştir. Karkın köyü ile birlikte hasılı ve neferi belirtilen Çanşa nam-ı diğer Karapınar köyünde bulunan bu kışlağın yıllık resmi ise 90 akçedir (BOA.TTd.19: 234). Sadece bilgi kayıt dikkate alındığında köy ve köyler havzasında konar-göçer bir hayat tarzının varlığı düşünülebilir (Çağatay, 1947: 509).

Değirmenler, XV. yüzyıl Osmanlı kırsalında hayatın devamı için en temel besin maddesi olan ekmeğın yapımında hayati rol oynamaktadırlar. Değirmenler, Osmanlı İmparatorluğunun klasik döneminin en önemli taşra sanayi tesisi olarak görülmektedir (Ünal, 1999:123). Değirmenler genellikle dönem taşları -ki bunlar defterlerde “*bab*” olarak tabir olunur- üzerinden vergilendirilmişlerdir. Kaynaklarının verimlilik durumuna göre 3, 6, 9 veya 12 ay çalışanlara rastlanılmaktadır. Bu durum değirmenlerden alınan vergi miktarını da belirlemektedir. Nitekim 3 ay çalışan değirmenden 15 akçe alınırken, 12 ay işleyen değirmenden 60 akçe alınmaktaydı (Ünal,

1999: 124). Un üretiminin dönem itibarıyla olmazsa olmazı olan değirmenlerin su ve rüzgâr gücüyle çalıştığı bilinmektedir. Mecitözü nahiyesinde 1485 yılı tahrir defterine göre toplam 18 adet değirmen bulunmaktadır. Güllüközü, Şeyhmustafa, Kürtler, Döğeroğlanı ve Ağça köylerinde “*harâp*” değirmenlere tesadüf edilmiştir. Bu köylerdeki değirmenlerin tam olarak neden “*harâp*” olduklarını bilememekteyiz. Fakat özellikle Döğeroğlanı köyündeki iki değirmenden birinin harap olması örneği üzerinden, bazılarının bölgelerinde gereksinim kalmadığı şeklinde bir yaklaşım yürütülebilir. Ayrıca değirmeni çalıştıran kaynağın durumunu da unutmamak gerekmektedir. Fakat bildiğimiz kesin bir husus var ki, insanoğlu ihtiyaç duyduğunda değirmeni bir şekilde inşa etmekte ve işletmektedir. Ne zaman ki bu ihtiyaç ortadan kalkmış, değirmenler de harap olmuşlardır şeklinde bir sonuca varabiliriz. Dolayısıyla adı geçen köylerdeki değirmenlerin harap olması, işlevselliğini kaybetmeleri, havzalarındaki insanların kendilerine olan ihtiyacın bir şekilde kalmaması nedeniyledir. Maktu ve öşr üzerinden vergilendirmenin yapıldığı Mecitözü’nde değirmenlerin genellikle 3, 4 ve 5 taşlı oldukları ve yılda altı, sekiz ve dokuz ay işledikleri anlaşılmaktadır. Farklı taş sayıları ile yılın değişik zaman aralıklarında çalışan bu değirmenlerde Tablo VIII’de de görüldüğü üzere arpa ve buğdaydan farklı ücretlerin alındığı anlaşılmaktadır.

Tablo VIII. 1485 Yılı Tahririne Göre Mecitözü Değirmenleri.

Karye Adı	Hasıl	an	hassa	Behre	Asiyab	Açıklama	
Eymirbağı	2006			10	8	1	kit'a, fi 6 şehri, hınta 5 keyleç 12, şair 10 keyleç 10
Güllüközü	1535			12	8	1	kit'a Harâb
Çukuryurd	1798			6	6	1	5 kit'a fi, maktû' el-gâlle müdd 5 keyleç, Hınta fi 5 keyleç 62
Döğeroğlanı	5782	10	10	40	30	2	kit'a fi 6 eşhür el-gâlle 10 keyleç, kıta harâb
Şeyhmustafa	1477	7	3	10		1	kıta, harâb
Yassıkışla	909			9	5	1	kit'a fi, 9 şehri, el-gâlle 15 keyleç 33
Tatarali	644			7	4	1	kit'a, fi 6 şehri el-galle 10 keyleç 22
Kürtler	1371			10	10	1	kit'a Harâb
Göynükağıl	1451			6	5	1	kit'a, fi 9 şehri el-galle 15 keyleç 38
Çanşa	4614	5	4	40	25	1	3 kit'a fi sene el-gâlle hınta müdd keyleç 75, şair müdd 10 keyleç 60
Uluviran	2308			12	8	1	kit'a maktû' el-gâlle hınta 5 keyilçe 12,5
Ağça	1189			10	8	1	kit'a Harâb
İbek	1441			13	7	1	asiyâb-ı (muttasıl?) ve 6 şehri el-gâlle müd, 45
Çat	2161	3	2	15	15	1	3 kit'aât fi 8 şehri, Hınta müd 50, Şair müd 40
Dola	1629			10	7	1	3 kit'a fi 6 şehri, Hınta 15 keyl 37,5; Şair, 15 keyl 30
Kargu	734			3	4	1	kit'a 1 fi 6 şehri el-gâlle 10 keyleç 22
Karahacib	2008,5			10	10	1	4 kit'a 1 fi 9 şühür el galle hınta müd 10 keyleç 75; şair müd 10 keyleç 60
Toplam	33058	25	19	223	160	18	

Bu arada, değirmenlerin buldukları yerlere dair kimi tespitleri yapmak mümkündür. Nitekim değirmenlerin bulunduğu köylerin genellikle, Karadağ yamaçlarındaki Karahacib hariç tutulur ise, Çorum Çayı etrafından kümelendiği

görülmektedir. Çorum Çayını da besleyen ve yöreye ait mevsimsel özelliklere haiz irili ufaklı pek çok dere, bu köyler havzasında yer almaktaydı. Büyük olasılıkla da değirmenlerin altı ay çalışması da bu durumla ilintiliydi. Yağış düzeni ve su kaynaklarının durumu değirmenleri altı ay işleyebilecek mahiyette bırakmaktaydı. Ayrıca değirmenlerin bölgedeki arz-talep dengesi dahilinde de ele alınması gerekmektedir. Nitekim Mecitözü nahiyesinin toplam hâsılı Tablo VI'da da görüldüğü üzere 77.424 akçedir. Havzasında değirmen tespit edilen köylerin hâsılı toplamı ise Tablo VIII'de görüldüğü üzere 33.058 akçedir. Bu durumda nahiyedeki toplam hâsılın neredeyse yarısı değirmenlerin bulunduğu köylere aittir. Aynı yaklaşım hassa ve behre türünde yapılan arpa ve buğday üretimi için de geçerlidir. Bu durum üretim ve işletim faaliyetleri arasında bir ilişki kurmamızı kaçınılmaz kılmıştır. Nihayet bu hususta son olarak değirmenlerin, nahiyenin diğer tüm köy ve mezralarındaki talebi karşılayacak düzeyde bir dağılım gösterdiklerini ifade edebiliriz. Aksi halde değirmeni olan başkaca köyler de olabilirdi. Değirmenin güç kaynağındaki sınırlılıkları daima akılda tutarak nahiyedeki bazı köylerin sınırdış köy veya farklı nahiyelerdeki köylerde mevcut değirmenleri kullandıklarını da düşünebiliriz.

Mecitözü'nde Eski ile Yeninin Uzlaşması: Mâlikâne-Divanî Sistemi

Anadolu'da Osmanlıların yerleşmeye başladıkları dönemde, Bizans, Selçuklu, Memlük ve Akkoyunlu idarî yapılarına ait pek çok uygulama varlığını sürdürmekteydi (Özel, 2006: 52,53). Rum vilâyetinde örneğin bazı kişi veya aileler, önceki Türk-İslam idarî teşekkülleri zamanında alınmış mülknâme veya satış belgeleriyle ispatladıkları özel mülk statüsünde araziler ile kimi malî kazanımlar elde etmişlerdi (Barkan, 1980: 121; Genç, 2003: 518-519). Yereldeki bu hak sahipleri hakkında Öz, dört farklı temellendirme yapmıştır. Bunlardan ilki, bu kişilerin Orta Anadolu'yu ilk olarak fethedenlerin çocukları veya ailelerine mensup oldukları yönündedir. İkincisi, bölgenin fethine müteakip iskân olarak şenlendiren aşiret veya boylara mensup fertler oldukları şeklindedir. Üçüncüsü, Orta Anadolu'daki bazı köylerin gelirlerini toplayan ve kökenleri çok daha eskilere dayanan askerî ve idarî sınıfa mensup kişiler olduklarına dairdir. Nihayet son olarak bölgenin ele geçirilmesinde önemli rol oynamış şeyh ya da derviş ailelerinin üyeleri olabilecekleri şeklindedir (1991: 195,196). Örneğin Sivas, Tokat ve Amasya havalisindeki Abdülvehhab Bey, Kadı Burhâneddin (ölm. 1398) dönemine kadar geriye giden muhtemel bir maziye sahipti (Açikel, 2016: 21). O, Anadolu Selçukluları zamanında belli bir bölgenin vergilerini toplama imtiyazını almış yereldeki nüfuzlu bir kişiydi. Bu örnekte de görüldüğü üzere Rum eyaletinde kökleri

XIII. yüzyıla dayanan yerel bir aristokratik zümrenin varlığı anlaşılmaktadır. Haliyle bu kazanımlar bölgenin Osmanlı idaresine geçmesiyle kaldırılmamış “uzlaşmacı” bir yöntemle devam ettirilmiştir. Bir bakıma aslında idarenin tesisi ve devamı için bu mahalli toprak sahibi “*memleket ayanlarından*” istifade edilmiştir (Öz, 2006: 351). Diğer taraftan Barkan’ın ifadesiyle bu hak sahipleri de “*zaman ve toprak üstünde tatmin edici şartların*” doğurduğu bir zaruret nedeniyle fetihçi güç ile uzlaşmıştır. İşte mâlikâne-divânî sistemi de aslında bu uzlaşmanın adıdır (1980: 133, 146) Bu sisteme göre bir veya birkaç köye ait muayyen hisse belirli kurallar çerçevesinde mülk sahipleri ile devlet ya da temsilcileri arasında bölüşülmekteydi (Öz, 2006: 347; 1994: 229-241). Malikâne, “*hükümete*”; divânî ise “*yereldeki toprak, güç sahiplerine*” ait hisselerini işaret etmekteydi.

Bu giriş bilgileri dahilinde tetkik edildiğinde Mecitözü’nde mâlikâne-divânî sisteminin, elimizdeki ilk defterlerin de işaret ettiği üzere uygulandığı görülmektedir. Nitekim 1482 yılı tahririnde rastladığımız bazı köylerinin malikâne hisseleri bulunmaktadır. Bu köylerin malikâne gelirlerine bakıldığında Sarusülmen, Ahmedoğlanı, Çıkrık ve Karahacıb köylerinin oldukça yüksek oranda malikâne hisselerinin olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Ortaköy ve Iısu köylerinin dönem itibarıyla Aştağul nahiyesinde geçtiklerini de ifade etmemiz gerekmektedir. Bu durumun nedeni kanaatimizce 1482 yılı mücmel defterinde Mecitözü ve Aştağul malikâne hisselerinin bir başlık altında yer almış olmasıdır. Her iki nahiyenin malikâne hisseleri toplamı 23.985 akçedir. Bu rakamdan Ortaköy ve Iısu köylerine ait olanlar çıkarıldığında Mecitözü’nün 19.572 akçelik bir malikâne hissesinin olduğu söylenebilir (BOA.TTd. 15: 233).

1485 yılı defteri, diğer hususlarda olduğu üzere mufassal olması bakımından mâlikâne-divânî hisseleri hususunda da teferruatlı ve sistematik bilgiler içermektedir. Nitekim Tablo IX’da görüldüğü üzere köy, mezra ve hatta çiftliklerin hisseleri ile bunların kimlere ayrıldıkları belirtilmiştir. Buna göre nâhiyedeki divânî hisseleri, “*tamâm timâr*” şeklinde tımar sahipleri başta olmak üzere Mecitözü zaimi Musa Bey ile aile efradına ve Çuvsân-ı şehzâdeye ayrılmıştır. İstisnai olarak Bükse köyünün divânî hissesinin Kazâbâd zaimi gelirleri arasında yer alması ise oldukça dikkat çekicidir. Mecitözü ve Kazâbâd havalisinde imparatorluk merkez idaresinin temsilcisi olarak askerî sınıfa mensup kişilerin, zaim, sipahi ve cavuşân-ı şehzadelerin, divânî gelirleri ellerinde bulundurdukları söylenebilir.

Tablo IX. 1485 Yılı Tahririne Göre Mecitözü Nahiyesinin Malikâne-Divânî Hisseleri.

Yer	Merkezi	Zilye	Çelik	Divânî Hisse	Malikâne Hisse
Badem				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Cimino				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Eysel				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
	Doğancı			İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Bafra				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Seydi				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Eymirbaba	Şeyhhalid			İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Özlüköten				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Kırancık				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Çukuryurt				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Diğer sığın sınırları diğer Eski Bek Ahmed Oğlan				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
			Dede	İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Kaylık				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Seydi				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Orta				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Kızılca				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Bükse				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Handaş sığın sınırları diğer Hatifli				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Çengiz				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
	Türkmenler			İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Diğer sığın sınırları diğer Derişler				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Çiçek				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Tatmalı				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Sarımsaklı Sarımsaklı				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Mışılca				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Kudurlu				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Beysel	Şeyhhalid			İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Kırtlar				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Oyuncaklı				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
	Gökyazı			İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
	Karakulu			İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Osman sığın sınırları diğer Karapınar				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Karın	Hizmetler () Sultan			İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Yapınca				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Özgenç				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Çöğür	İsa ve Hatil			İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
İyaz				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Terazdar				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Ağca				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Sarıca				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Bek				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Cat				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Dola				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Hızıröğlen				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Sarıyık				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Ordu				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Börekli				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Bahın	Keçik			İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Virincik				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Sarıyazı				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Kargın				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Kazım Karak				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Boşbey				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Karahacı				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Çopraz				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse
Yortugan - Şah				İki defa iki tarafa Murad ve İdris İbrahim ve İbrahim İbrahim	Malikâne Hisse

Nahiyedeki malikâne hisseleri ise bölgedeki ilk zaviye-iskân ilişkisi bağlamında değerlendirilebilecek olan Balım Sultan Zaviyesi başta olmak üzere kimi itikadî ve ictimai müessesata ayrılmıştır. Zaviyelerin XIII. yüzyıl sonları ile XIV. yüzyıl başlarında Anadolu ve Balkanlar'a konargöçer derviş, abdal ve babaların genellikle geçit güzergâhları ile iskâna açık sahalara nazır, hâkim bölgelerde kuruldukları bilinmektedir (Eyice, 1963: 25,26). Mecitözü havalisinde Balım Sultan zaviyesinin böyle bir tarihsel derinliğinin olduğu malumdur. Zaviyenin, pek çok Bektaşî ve Alevî/Kızılbâş nüfusun yer aldığı Mecitözü havalisinde XV. yüzyıl siyasi, sosyal ve itikadî şartlarının etkisiyle oluşturulduğu düşünülebilir. İlk olarak buradaki "Balım Sultan"ın Hacı Bektâş-ı Velî'den sonra "pîr-i sâni" olarak görülen ve türbesi de Hacıbektaş'ta olan Balım Sultan olmadığı aşikârdır. Dolayısıyla ya ismi "Balım Sultan" olan bir başka eren tarafından kurulmuş; ya da XVI. yüzyıldaki Osmanlı-Safevi çekişmesinde Bektaşîlerin Safevî yanlısı olmalarını önleyen mutasavvif "*Pîr-i Sâni Balım Sultan*"a atfen isimlendirilmiş olabilir. Nitekim onun uğraşları neticesinde Bektaşîler, Kızılbâşların aksine Osmanlı iktidarından yana olmuştur. Ayrıca o, "*on iki imam kültü, Hak-Muhammed-Ali*" ulûhiyeti ve "*on iki post erkânı*"nı düsturlaştıran kişi olarak da ön plana çıkmaktadır (Ocak, 1992: 17,18) Dolayısıyla Çorum havalisindeki Bektaşî topluluklarının ona duydukları bağlılık veya saygının bir nüvesi olarak Balım Sultan isimli bir zaviyenin kurulmuş olabileceğini düşünebiliriz. Kaldı ki Hüseyin Hüsameddin "*Balım Sultan diye meşhur olan eş-Şeyh Şehâbeddin Bâlî Baba*" şeklinde onu tarif eder. Ondan öğrendiğimiz kadarıyla Balım Sultan'ın tekke ve türbesi H.836 (M.1432) yılında Mecitözü emiri "*Cibrîl-şâde el-Hac Türkâd Bey*" tarafından yapılmıştır (1986: 320). İsmi noktasındaki bu muammaya rağmen zaviyeye ayrılan gelirler hakkında çok daha açık bilgilere malikiz. Nitekim öncelikle padişah hükmüyle Balım köyünün divânî-mâlikâne hisselerinin tamamı ve Amasya kadısı hükmüyle de Çiminto köyü malikâne hisseleri bu zaviyeye ayrılmıştır (BOA. TTd.19: 222, 241). Ayrıca Bayadlar köyü malikâne hissesine sahip "*Şeyh Kutluca*" ve Hızıroğlanı köyü mâlikâne hissesine Tokat kadısı Sinan mektubuyla sahip "*Şeyh Adil*" zaviyeleri de nahiyede "*Balım Sultan*" zaviyesi gibi malikâne hisseleri bulunan zaviyeler olarak görülmektedir (BOA. TTd.19: 232, 240). Bu arada defterin ilgili bölümünde köy, zaviye kaydına tesadüf edemediğimiz Elvan Çelebi köyü, tekkesine ait olabilecek tek bilgi Virancık köyünün divani hissesindedir. Tam olarak Elvan Çelebi şeklinde geçerse de "*tumar-ı Hızır veled-i Elvan Çelebi*" şeklinde okuduğumuz kayıt bizlere kesin olmamakla birlikte Elvan Çelebi evlatlarından birini veya ona duyulan hürmet nedeniyle kullanılan benzer isimli bir kişinin varlığını ortaya koymaktadır (BOA. 19: 242).

Ayrıca belki de Amasya'ya olan yakınlığından dolayı nahiyedeki pek çok köyün mâlikâne hissesi “*mülk-i Hazret-i Hatun vâlide-i pâdişâh-ı âlem-penâh*” şeklinde Valide Sultan Vakfı'na ayrılmıştır. Buradaki Valide Sultan'ın, 1446'da Osmanlı sarayına girmiş Sırp, Arnavut veya Fransız kökenli olması muhtemel II. Mehmet'in eşi ve II. Bayezid'in ise annesi olan Gülbahar Hatun olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim onun oğlu Bayezid'in yedi yaşında Amasya'ya sancak beyi olarak gönderildiği 1455-56'dan padişah olduğu 1481 yılına kadar büyük ölçüde Amasya'da kaldığı bilinmektedir. Bu süre zarfında Gülbahar Hatun'un Tokat ve Amasya'da kurduğu bazı vakıfları bulunmaktadır (Emecen, 1996: 230-231). 1485 yılı tahririnde Mecitözü nahiyesinin pek çok köyünün özellikle mâlikâne hissesi Gülbahar Hatun'un mülki olarak gösterilmiştir. Batın, Eymirbağı, Çukuryurd, Dutbağı, Çıkrık, Tataralı, Göynükağıl, Virancık, Kargı ve Uluviran köyleri ile İsa ve Halil mezralarının malikâne hisseleri bu türdendir (BOA. 19: 222, 223, 228, 230, 242). Diğer taraftan Eynel, Sırcalu, Güllüközü, Kızılca, Çengi, Dola ve Bozbeği köylerinin malikâne hisseleri ise yine Valide Sultan ile Koç Hüseyin Bey evlatları arasında pay edilmiştir (BOA.19: 239, 244). Ayrıca azımsanmayacak miktarda özel yani mülk haline getirilmiş malikâne hisseleri de bulunmaktadır. Börekçi, Çat, Kışlacık, Göynükağılı, Saraycık köyleri malikâne hisseleri, bu minvaldedir. Çat ve Börekçi köylerinin “*evlâd-ı Koca Hüseyin*”; Göynükağılı ve Saraycık karyelerinin “*Hasan Fakih*” ve son olarak da Kışlacık köyünde “*Musa bin Turan*” ile “*Mustafa bin Çırak*” isimli şahısların malikâne hisselerine mülk olarak sahip oldukları görülmektedir (BOA. 19: 221, 225, 234, 239) Bunlardan özellikle Koç Hüseyin Bey önemlidir. Koç Hüseyin'in bölgedeki varlığı XIV. yüzyılda Amasya emirlerinden “*Şahgeldi oğlu Emir Ahmet*”ın Çorum havalisini kontrol altına almasına kadar geriye gider. Emir Ahmet, Çorum ve havalisinde denetimi sağladıktan sonra idaresini “*Devecioğlu Hüsamettin Timur Han oğlu Koç Hüseyin Bey*”e bırakmıştır (Kalyoncu, 2006: 15). Nitekim Emir Ahmet Koç, Hüseyin Bey'i kendisine sadakatle bağlı kalmasını sağlamak için Alaca havalisini çiftlik olarak bahşettiği anlaşılmaktadır (Köseoğlu, 2009: 1349). Dolayısıyla önceleri Alaca havalisinde etkin olduğu sonradan da zaten coğrafi olarak yakın olan Mecitözü dolaylarını kapsayacak şekilde bu etkinliğini genişlettiği anlaşılmaktadır. Koç Hüseyin'in bunu daha ziyade bölgeye gönderdiği çocukları ve hısım-akrabaları vesilesiyle sağladığı anlaşılmaktadır. Nitekim “*Ordu/Orduyu*” köyünde “*Koç Hüseyin oğlu Emir Bey*”in dört hanesiyle mütemekkin olduğunu biliyoruz. Ayrıca “*taallukat-ı evlad-ı Koç Hüseyin*” başlığı altında da 12 nefer kaydının bulması bu durumu gayet açık bir şekilde ortaya koymaktadır. O halde Koç Hüseyin evlatlarının Mecitözü'nün en başta

evladı ve akrabalarının oturduğu “Ordu/Ordıy” köyü olmak üzere yukarıda belirtilen köylerin malikâne hisselerine sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Valide Sultan haricinde Mecitözü nahiyesinde malikâne hisse sahibi olan kadınlara da rastlanılmaktadır. Nitekim Badam köyü hissesine sahip “*Gülruh Hatun bint-i Şah Budak*” ile Ağça köyü hissesini elinde tutan “*Hatun Paşa bint-i Hamdi Bey*” şeklindeki kayıtlar bu duruma örnektir (BOA. 19: 221, 237). İsmi geçen iki kadın hakkında teferruatlı malumata sahip değilsek de 1468-69 yılında “*Gülruh Hatun bint-i Şah Budak*”ın müşterek hak sahibi olduğu Mecitözü’deki Badam köyü malikânesini Şehzade Sultan Bayezid Validesi vakfı vekili olan Amasya kadısı Pır Hasan marifetiyle “*Kâtip Muhyettin*”e sattığını Turhal kadısı Hasan bin Yusuf’un düzenlediği hüccetten öğrenmekteyiz. Bu belgeden anlaşıldığı kadarıyla Gülruh Hatun, hissesini 2100 akçeyle Kâtip Muhyettin’e satmıştır. Muhtevası aynı diğer bir belge ise Mecitözü’nün Kızılca, Eymirbağı, Sırçalı, Çengi ve Ahmedoğlanı köylerinde malikâne hissesi bulunan başka bir kadını işaret etmektedir. “*Rub Hatun bin-i Halil Baba*” şeklinde belirtilen bu kadın, müşterekleri ile birlikte sahip oldukları hisselerini sultan emrine itaaten “*kâtip Muhyettin*”e 4900 akçeye satmıştır (BOA. AE.SMSd.II. 1/35, T.29.12.886). Bu belgelerden aslında şöyle bir çıkarsama yapmak mümkündür: Mecitözü’nün bir kısım köyünün malikâne hissesi, bölgede kadim kazanımları olan iki kadına veya ailesine aitti. Bu durum II. Bayezid’in şehzadeligi sırasında değişti. Nitekim belge sık sık “*şehzade emrine*” atıf yapmaktadır. Bu emrin eline geçmesi üzerine dönemin idarî yapısı nedeniyle Turhal kadısı yanına Valide Sultan’ın Amasya’daki vakfının vekili ile satın alacak olan kâtip Muhyettin’i de alarak satış ve devir işlemlerini gerçekleştirmiştir. Belgenin işaret ettiği 1468-69 yılında gerçekleşen bu durum incelediğimiz tahrir kayıtlarına da yansır. Nitekim 1485 yılı tahririnde yukarıda isimleri geçen köylerin malikâne hisselerinin tamamı Valide Sultan Vakfına ayrılmış şekilde kaydedilmiştir. Ancak bu köylerin malikâne hisselerinin ayrıca Koç Hüseyin Bey evlatlarına da ayrıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu durumun zaten başından beri var olan bir kazanımdan mı yoksa 1468-69 yılından sonra gerçekleşen bir pay edişten mi kaynaklandığı tam olarak anlaşılmamıştır. Fakat her iki hüccette bahsi geçen kadınlar, malikâne hisselerinin “*nısf*” ve “*dokuz sehmd bir sehmi*” şeklinde pay edilmiş olmasından hareketle belge tarihinde diğer hisselerin Koç Hüseyin Bey evlatlarına ait olabileceği düşünülebilir. Ancak bu tarihte gerçekleşen bir diğer devir işlemi ise bu yöndeki beklentileri boşa çıkarmaktadır. Nitekim “*kâtip Muhyettin*” ile “*Yakup Bey evlatları*” arasında yapılan bu satış işlemine göre Yakup Bey oğullarından Mehmet ve Emran/Ümran Bey Dola, Kızılca, Eymürbağı, Sırçalı, Çengi ve Türkmenviranı malikânelerini Turhal kadısı marifetiyle kâtip Muhyettin’e

satmıştır. Dolayısıyla bu satışa konu olan hisselerin, Gülruh Hatun'dan geriye kalan ve Yakup Bey evlatlarına ait olan hisseler olduğu anlaşılmaktadır. O halde Valide Sultan evkafı ile Koç Hüseyin evlatları arasındaki malikâne hisse pay ediniminin bu iki belge tarihinden, tahririnin yapıldığı 1485 yılına kadar olan zamanda yapılmış olduğu söylenebilir (BOA. AE.SMSd.II. 1/36, T.29.12.873). Fakat aynı kişi olup olmadığını bilmediğimiz bir Yakub Bey'e Çıkrık ve Kazan/Kavak köyleri divânî hisselerinde rastlamaktayız. Şayet malikâne hissesi olsaydı aynı kişi olması kuvvetle muhtemeldi. Divani hissesi olması bizleri tereddütte düşürmüştür. Bu nedenle "*Hüseyin Çelebi veled-i Yakub Bey*" ile ele aldığımız belgede hisse satışı yapan kişilerle ilgili bir bağ tam olarak kurulamamıştır. Ayrıca Çanşa ve Taşpınar köyleri hisseleri Amasya'daki "*Yörgüç Paşa İmâreti*"ne ayrılmış durumdadır. 1414 yılında Şehzade Murad'ın lalası sıfatıyla Amasya'ya gönderilen Yörgüç/Yörgeç Paşa'nın lakabı Celaleddin'dir. O, Rum vilayetindeki Moğol ve Türkmen unsurun iskânı noktasında önemli işler yapmışsa da asıl olarak II. Murad dönemindeki Düzmece Mustafa olayının bastırılmasında başarısı nedeniyle 1424 yılında Rum Beylerbeyi olmuştur. 1442 yılında ölen Yörgüç Paşa, Amasya'daki Camisi türbesine defnedilmiştir. O, Tokat, Havza, Köprü, Gümüş ve İskilip havalisinde kimi dinî ve ictimaî yapılar inşa ettirmiştir (Başar, 2013: 566,567). Bu hususta son olarak bugünkü idarî sınırlar dahilinde düşünüldüğünde oldukça uzak bir muntıkada yer alan Osmancık'taki "*Mehmet Paşa İmâreti*"nden bahsetmek gerekmektedir. Öyle ki Mecitözü'nün Uluviran ve Bükse köyleri malikâne hisseleri bu imarete ayrılmıştır (BOA. 19: 227, 235) Bilindiği üzere "*Hıdır Danişmend oğlu Koca Mehmed Paşa*" Osmancık'taki en eski camiyi, imareti 1430-31 yılında yaptıran kişidir (Öz, 2007: 475-477).

Sonuç

Mecitözü'nün idarî yapısına ait tespit edebildiğimiz en eski tarihli belgeler XV. yüzyılın ikinci yarısına kadar gider. Fakat bu belgelerde bir idarî birim olarak kaza mı yoksa nahiyeye mi olduğu tam olarak belirtilmemiştir. Ancak bu belgelerden yaklaşık on beş yıl sonra tertip edilmiş tahrir defterleri bu hususta önemli bilgiler barındırmaktadır. Bu defterlerde gerek Kızılkünbed ve gerekse de Aştağul ile birlikte bir nahiyeye olarak yer alması Mecitözü'nün tek başına Osmanlı taşra yapılanması dahilinde bir nahiyeye olabilecek mahiyete haiz olmadığını düşündürmektedir. Bu nedenle XV. yüzyıl tahrirlerinde gerek coğrafi yakınlık gerekse de idarî ve malî esaslar dahilinde adı geçen nahiyelerle birlikte bir idarî birim statüsünde yer almıştır.

1482 yılı mücmel tahrir defterinde Mecitözü havalisi ait zeamet, malikâne ve tımar kayıtlarına temas edilmiştir. Özellikle malikâne-divânî hisseleri, Osmanlı öncesi Türk-İslam idarelerinin oldukça canlı örneklerine Mecitözü bölgesinde rastlanıldığını ortaya koymuştur. Bu vesileyle Amasya, Tokat ve Çorum havalisinde kökleri çok daha eskilere giden nüfuz sahibi kişi ve ailelerle karşılaşmıştır. 1485 yılı mufassal tahrir defterinde ise Mecitözü, Kızılkünbed ile birlikte nahiye olarak yer almaktadır. Bu defterde Mecitözü'ndeki ilk köy, köy altı yerleşim birimleri, mezra, zaviye, çiftlik ve kışlak kayıtlarına erişilmiştir. Böylece bu gün varlığını bildiğimiz nahiyeye ait köylerin pek çoğunun tarihsel geçmişinin XV. yüzyıla dayandığına şahitlik edilmiştir. Ayrıca nahiyede köyden mezraya veya mezradan köye olacak şekilde nüfusa bağlı olarak gerçekleşen değişim ve dönüşümlere de rastlanılmıştır. Bu örnekler bir bakıma bölgenin Osmanlı idaresine geçişle birlikte yaşamış olduğu idarî ve siyasî yapılanmadaki hareketliliği ortaya koymaktadır. Osmanlı idarî ve malî yapısının bölgedeki tesiri pek çok köy ve mezra hâsıllarına konulan şerhlerde kendini gösterir. Giderek güçlenen Tokat ve Amasya'daki hanedan destekli vakıflar, bölgedeki gelirden payına düşeni almaya başlar. Hatta bu durum bazı malikâne hisselerinin satışını konu edinen şehzade emirlerine dahi yansır. Bu emirlerin gereği olarak yapılan satışlar, Mecitözü'nde varlığı çok eskiye dayalı aile, kişi ve sülalelerin Osmanlı idaresinin nüfuz etmesiyle oluşan kayıpların da işareti olarak ele alınabilir.

Mecitözü'nde geçmişi XI. yüzyıla dayanan konar-göçer Türkmenlerin izlerine incelediğimiz ilk dönem tahrir defterlerinde rastlanılmıştır. Bu hareketli hayatın XV. yüzyılda bölgede giderek azaldığının en açık örneklerinden biri "*etrakiyye*" ibareli sadece iki köyün bulunmasıdır. Osmanlı merkez-taşra idaresinin tesisi ve devamı noktasında atılan kimi adımların bölgedeki değişime yol açtığı söylenebilir. Bu durum sadece idarî ve malî anlamda değil itikadî ve sosyal alanda da görülmektedir. Belki de henüz Osmanlı-Safevi çekişmesinin arifesinde olduğundan Mecitözü'nde "*Balım Sultan, Teslim (Abdal), Meyâne Sultan*" gibi pek çoğu Bektaşîler tarafından kurulmuş tekke ve zaviyelere temas edilmiştir. Bu tekke ve zaviyelerin oluşumları ve tarihsel geçmişleri ile bölgedeki iskâna etkilerine dair bulgular ortaya konulmuştur. Tahrir defterine her ne kadar geçmemiş olsa da Elvan Çelebi başta olmak üzere Balım, Teslim ve Şeyh Kutluca zaviyelerinin zaviyedârları, mu'af grupları ile gelirleri gibi oldukça önemli bilgilere erişilmiştir. Böylece bu gün varlığını bildiğimiz Bektaşî tarıklı zaviyelerin kökenlerinin beş asrı geçen bir zaman öncesinde kurulduğunu söyleyebiliriz. Bu zaviyeler şüphesiz konar-göçer boy ve aşiretlerin hem yaşam biçimlerine ve hem de düşünsel dünyalarına temas etmiştir.

Mecitözü'nün kırsal ve kurak sahalarında günümüzde oldukça yaygın hububat ağırlıklı tarımsal üretimin tarihsel kökeni XV. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu durum bölgedeki iklim ve beşeri özelliklerin elbette bir sonucudur. Nahiyedeki pek çok köyün, hafif yamaçlı vadi yollarından akan dere ve çaylar ile hususi su kaynaklarını merkeze alarak kurulduğunu belirtebiliriz. Bu iskân haritası sonraki yüzyılda tam anlamıyla bir yıkımı da bizlere resmedecektir. Bağ ve bahçe tarımının yapılması örneğinde olduğu gibi su, bölgede üretim ve tüketim alışkanlıklarını belirleyen önemli bir etkidir. Dolayısıyla Mecitözü'ndeki iskan haritasının su ve ulaşım gibi iki önemli hat dahilinde şekillendiğini söyleyebiliriz. Su ve ulaşım ağlarına göre konumlanmış bu ilk dönem iskân mahalleri, tarihin talihsiz bir örneği olarak sonraki yüzyılda meydana gelecek karmaşa ve hengâmeden silleyi ilk olarak yiyecek sahalar olmaktan da kurtulamamışlardır. Ezcümle çalışmada oldukça köklü bir yerleşme tarihine sahip Mecitözü'nün Osmanlı idaresine geçtiği XV. yüzyıl dünyasına dair bir tespit ortaya konulmuştur. Bu vesileyle nahiyedeki idarî yapı, iskân mahalleri, yerleşiklik-göçebelik durumu, nüfusun genel yapısı, dağılımı ve hayat iştigalleri ile yer yer itikadî yanlarına dair oldukça önemli bilgiler akademik bir bakış açısıyla ortaya konulmuş, Mecitözü'nün erken dönem dün perdesi aralanmıştır.

A-Arşiv Kaynakları

I- (BOA) Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA. TTd.2 (859/1455)

BOA. TTd. 15. (885/1480-81)

BOA. TTd. 19. (890/1485-86)

BOA. TTd.79. (926/1519-20)

A. DVNS. AHK.SS.d.8, 57/1, T. Ramazan 1173.

BEO.1472/110340, T.16.Z.1317.

BOA. AE.SMMd.II. 1/35, T.29.12.886.

BOA. AE.SMMd.II. 1/36, T.29.12.873.

C. DH.228/11385-1, T.29.02.1173.

C. DH.86/4296, T.20.01.1173.

DH. İD.212/4, T.04.Ra.1333.

DH. İD.3/35, T.19.R.1329.

DH. MB. HPS. 107/3, T.29.C.1336.

DH. MKT.369/17, T.04.Za.1312.

DH. TMIK. S.39/33, T.25.R.1320.

(TKG.KK) Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi

II- TKG. KK.TTd. 15 (Eski no: 323/26), H.984.

B-Yayınlanmış Kaynak ve Araştırma Eserleri

Abdi-zâde Hüseyin Hüsameddin (1986). *Amasya Tarihi*. C.I. Sad. A. Yılmaz ve M. Akkuş. Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.

AÇIKEL, Ali (2016). "Rum Eyaletinde Evlatlık Vakıflarından Bir Örnek: Abdülvehhab Oğulları Evlatlık Vakfı". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 2016/2. 1-23.

- AFYONCU, Erhan (2000). “Uluyörük (1485-1574)”. *Anadolu ve Rumeli’de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri*. Tarsus 14 Mayıs. 1-7.
- ALANDAĞLI, Murat (2021). “Rum Vilayetinde Yerleşim Düzeninde Değişimler: Alaca, Mecitözü ve Almus Örneklerinde Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması (1455-1839)”. Ankara Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- ARINÇ, Kenan (2006). “Türkiye’nin Coğrafi Bölgeler-Kıyı Bölgeleri”. *Coğrafya Serisi*. C.I. Erzurum.
- BAKIRER, Ömür (2015). “Bizans Danişmend, Selçuklu ve Beylikler Dönemlerinde Çorum”, 5. *Hitit Festivali Komitesi, Çorum Tarihi*. II. Ksm. Haz. M. Ceren ve İ. Yiğit. Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayını. 51-78.
- BARCAN, Ömer Lütfi (1940). “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler”. *Vakıflar Dergisi*. 1940/11. 279-386.
- BARCAN, Ömer Lütfi (1940). “Türkiye’de İmparatorluk Devrinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri”. *İÜİFM*. 1940/I. 20-59.
- BARCAN, Ömer Lütfi (1940). “Türkiye’de İmparatorluk Devrinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri”. *İÜİFM*. 1940/II. 214-247.
- BARCAN, Ömer Lütfi (1953). “Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”. *Türkiyat Mecmuası*. 1953/X. 1-26.
- BARCAN, Ömer Lütfi (1980). *Türkiye’de Toprak Meselesi*. Toplu Eserler I. Haz. A. Nesimi, M. Şahin ve A. Özkan. İstanbul: Gözlem Yayınları.
- BAŞAR, Fahameddin (2013). “Yörgüç Paşa”. *DİA*. c.43. 566-567.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (1997). *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (938/1530), Dizgin ve Tıpkıbasım*. Ankara.
- COOK, Michael Allan (1972). *Population Pressure in Rural Anatolia 1450-1600*. London: Oxford University Press.
- ÇAĞATAY, Neşet (1947). “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 1947/5. 483-511.
- DARKOT, Besim (1943). “Türkiye’de Sıcaklık Derecesinin Dağılışı”. *Türk Coğrafya Dergisi*. 1943/1. 23-35.
- EMECEN, Feridun (1996). “Gülbahar Hatun”. *DİA*. c.14. 230-231.
- EMECEN, Feridun (2013). *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ERKOÇ, Ertem (2001). *Yirmibirinci Yüzyılda Çorum İli ve İlçeler*. Çorum: Kardeş Matbaacılık.
- EVLİYA ÇELEBİ (2006). *Evlîya Çelebi Seyahatnâmesi*. II. Kitap. Haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Karaman ve Yücel Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- EYİCE, Semavi (1963). “İlk Osmanlı Devrinin Dinî-İçtimâî Bir Müessesesi: Zâviyeler ve Zâviyeli Camiler”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. 1963/XXI. İstanbul. 1-80.
- EYİCE, Semavi (1969). “Çorum’un Mecidözü’nde Âşık Paşa-oğlu Elvan Çelebi Zaviyesi?”. *Türkiyat Mecmuası*. 1969/15. 211-246.
- EYİCE, Semavi (1995) “Elvan Çelebi Zaviyesi?”, *DİA*. c.XI. 65-67.
- GENÇ, Mehmet (2003). “Malikâne –Divanî”. *DİA*. c.27. 518-519.
- GENÇ, Nevin (1988). *XVI. Yüzyılda Sofya Mufassal Tabrir Defterinde Sofya Kazası*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- GÖKBİLGİN, Tayyib (1965). “15 ve 16. Asırlarda Eyâlet-i Rûm”, *Vakıflar Dergisi*. 1965/VI. 51-61.

- GÖKÇE, Turan (2006). "XIV. Yüzyıl Sonları ve XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı İdarî Taksimatında Görülen Kaza Sayısındaki Artışa Dair Bazı Tespitler". *Doğumunun 65. Yılında Prof. Dr. Tuncer Baykara'ya Armağan, Tarih Yazıları* Der. M. A. Erdoğan. İstanbul: IQ. Yayınları. 237-266.
- GÖYÜNÇ, Nejat (1979). "Hâne Deyimi Hakkında". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*. 1979/32. 331-348.
- İNALCIK, Halil (1959). "Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü". *Bellefen*. c.XXIII. 1959/92. 575-610.
- İNALCIK, Halil (1987). *H.835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KALYONCU, Hür ve TÜRKEN, Ahmet Fevzi (2006). *Millî Mücadele Döneminde Alaca*. Ankara: Devran Ofset.
- KOÇAK, Halid (2015). "İklim Hususiyetleri, Zirai Bakımdan Çorum". *Çorumlu*. c.I. 2015/5. Haz. M. Ercan ve İ. Yiğit. Çorum Belediyesi Kültür Yayınları. 160-163.
- KÖSEOĞLU, Neşet (2009). "Yer Adlarının Önemi". *Çorumlu*. c.III. 2009/45 Haz. İ. Yiğit. Çorum: Belediyesi Kültür Yayınları. 1347-1353.
- KURU, Mehmet (2017). *Locating Ottoman Port-City in the Early Modern Mediterranean: İzmir 1580-1780*. University of Toronto Basılmamış Doktora Tezi.
- KUT, Günay (1991). "Âşık Paşa". *DİA*. c.IV. 1-3.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1979). "XIII ve XIV. Yüzyıllar Anadolu Türk Tarihi Bakımından Önemli Bir Kaynak: Menâkıb'ul-Kudsiya fi Menâsıb'il-Unsiya". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*. (Uzunçarşılı Hatıra Sayısı). 1979/32. 89-102.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1992). "Balım Sultan". *DİA*. c. X. 17-18.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1995). "Elvan Çelebi". *DİA*. c. XI. 63-64.
- ÖZ, Mehmet (1991). *Population, Taxation, and Regional Economy in the District of Canik (According to Ottoman Tahrir Defters, 1455-1579)*. University of Cambridge-Girton College.
- ÖZ, Mehmet (1994). "Tahrir Defterlerine Göre Vezirköprü Yöresinde Mâlikâne-Divânî Sistemi". *Vakıflar Dergisi*. 1994/18. 229-241.
- ÖZ, Mehmet (1999). *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- ÖZ, Mehmet (2006). "Türkiye Selçukluları ve Beylikler Döneminde Malikâne Divânî Sistemi". *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygurluğu I*. Ed. Ahmet Yaşar Ocak. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. 347-351.
- ÖZ, Mehmet (2006). "XV. Yüzyıldan XVII. Yüzyıla Samsun Yöresi", *Geçmişten Geleceğe Samsun Sempozyumu*, 4-6 Mayıs 2006, Bildirileri, I. Kitap. Haz. Cevdet Yılmaz. Samsun. 3-29.
- ÖZ, Mehmet (2007). "Osmancık". *DİA*. c. 33. 475-477.
- ÖZ, Mehmet (2020). "Tahrir Defterlerindeki Sayısal Veriler". *Osmanlı Tarihi Üzerine II, İnsan Toplum Ekonomisi*. Ankara: Cedit Neşriyat. 119-140.
- ÖZEL, Oktay (2006). "The Transformation of Provincial Administration in Anatolia: Observation on Amasya From 15th to 17th Centuries". *The Ottoman Empire Myths, Realities and "Black Holes"*. Ed. Eugenia Kermeli ve Oktay Özel. İstanbul: The Isis Press
- RUSSEL, J. (1960). "The Late Medieval Balkan and Asia Minor Population". *Journal of the Economic and Social History of the Orient*. 1960/III. 266-267.
- SARI, Arif (2016). "Osmanlı Sarayının Avcı Kuş Tedarikçileri: Sayyadân Sınıfı". *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi II*, Prof. Dr. Yılmaz Kurt Armağanı, Ed. H. Oruç, M. Ceyhan. Ankara: Akçağ Yayınları. 294-304.

- TEXİER, Charles (2002). *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*. Çev. Ali Suat. c. II. Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- TUĞLACI, Pars, (1985). *Osmanlı Şehirleri*. İstanbul: Milliyet Basım
- ÜNAL, Mehmet Ali (1999). *XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara.
- YÜCEL, Talip (1953). “Kızılırmak-Yeşilirmak Arasında Kalan Bölgenin Jeoloji Hakkında Rapor”. *Maden Teknik Arama Derleme Raporu*. No: 2001. Ankara.
- Zaman ve Belgelerde Mecitözü (2013). Mecitözü Kaymakamlığı.

C-İnternet

- “Çorum’da yeni antik kent bulundu”Hürriyet Gazetesi, 2018, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/corumda-yeni-antik-kent-bulundu-8083961>, (Erişim Tarihi: 02.11.2021).